

İNÖNÜ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE TÜTÜN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE POLİTİKASI (1938-1950)

TOBACCO PRODUCTION AND POLICIES DURING INONU ERA IN
TURKEY (1938-1950)

Nadir YURTOĞLU*

Geliş Tarihi/Received:25.08.2020

Kabul Tarihi/Accepted:11.12.2020

YURTOĞLU, Nadir, (2021), "İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)", Belgi Dergisi, S.21, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2021/1, ss. 139-175

Öz

Bu çalışma İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu 1938'den 1950'e kadar olan dönemde Türkiye'de tütün yetiştiriciliği ve politikasıyla bunun ekonomiye olan etkilerine odaklanmaktadır. Çalışma, İnönü Dönemi'nde tütün üretimi; tütün tohumu çalışmaları; tütün ticareti; tütün faaliyetlerinde teşkilatlanma; tütün şirketleri; tütün kongre ve toplantılarıyla sınırlandırılarak altı başlık halinde ele alınmıştır. Tütün yetiştiriciliği ve politikasının ekonomiye olan yansımaları sayısal verilerle değerlendirilmiştir. Çalışmanın kaynak materyalini, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, resmi yayınlardan; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, kanunlar ve tutanak dergileri, Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, istatistik yıllıkları ve dönemin süreli yayınları arasında bulunan tarım ve ekonomi dergileriyle gazete makaleleri oluşturmaktadır. Konu incelenirken, dönemin Türkiye'si ile dünyanın tütün yetiştiriciliği alanında yaşanan gelişmeleri göz önüne getirilerek analiz edilmiştir. Makaleden elde edilen sonuçlar şunlardır: İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı makamına gelmesinden sonra tütüncülüğün gelişimi için ilk etapta üretim ve tohum ıslahına önem verilmiş, bilhassa kalitece üstün Virginia tohumları Türkiye'ye getirilerek ülkenin çeşitli yörelerinde deneme girişimlerinde bulunulmuştur. II. Dünya Savaşı Döneminde ülkenin hayat pahalılığı, açlık ve yoklukla mücadele çalışmalarında ABD, İngiltere ve Almanya başta olmak üzere çeşitli devletlere gerçekleştirilen yaprak tütün satışıyla temin edilen döviz sayesinde, Türk ekonomisine önemli bir gelir kaynağı meydana getirilmiştir. Ancak dış pazarlarda yaşanan yaprak tütün canlılığına rağmen iç piyasalarda zaman zaman ortaya çıkan taban fiyatı geriliğiyle ilgili yakınmalar, bu dönemin göze çarpan belli başlı önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Savaşın olumsuz koşullarına rağmen özel teşebbüs tarafından tahsis edilen sermayelerle kurulan şirketler sayesinde Türk tütüncülüğü ve ticaretinin geliştirilmesi sürdürülmüştür. Akabinde tütün faaliyetlerinde teşkilatlanma ve çeşitli kongre ve toplantıların düzenlenmesiyle üretim ve ihracat daha da artırılarak milli ekonomiye katkılar sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Virginia Tütünü, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Tütün Piyasası, Yaprak Tütün, Tekel İdaresi.*

*Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kastamonu/ Türkiye (nyurtoglu@kastamonu.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0001-7478-3149>).

Abstract

This study focused on tobacco production and policies, and its effects on Turkish economy in the light of data between November 1938 and 1950 when Ismet Inonu was the president. The study addressed the subject matter under six sections: (1) Tobacco production during the Inonu era, (2) tobacco seed breeding, (3) tobacco trade, (4) organization in tobacco activities, (5) tobacco companies, and (6) congresses and meetings on tobacco. Data were collected from the Presidency Republican Archive Documents, official publications, Memorandum Diary of the Grand National Assembly of Turkey, laws and minute books, Official Gazette of the Republic of Turkey, annual statistics, periodicals, journals on agriculture and economy, and newspaper articles of the era. The study also examined global developments in tobacco production as well as the developments in Turkey. The results are as follows: After Ismet Inonu was elected as the president, efforts focused primarily on tobacco production and tobacco seed breeding. High-quality Virginia seeds were brought to Turkey and were tentatively cultivated in different regions as well. During World War II, an important source of income was created for the Turkish economy thanks to the foreign currency provided by the sale of leaf tobacco made by various states, especially the USA, England, and Germany, during the efforts to combat the cost of living, hunger, and poverty. However, despite the vitality of leaf tobacco in foreign markets, the complaints about the base price decline that emerged from time to time in the domestic markets became one of the major problems of this period. Despite the adverse effects of the war, companies funded by private capital continued to develop Turkish tobacco production and trade. Subsequently, with the help of establishing organizations and holding congresses and meetings on tobacco production activities, tobacco production and trade was increased, which, in turn, made significant contributions to the national economy.

Keywords: *Virginia Tobacco, Ministry of Customs and Monopoly, Tobacco Market, Leaf Tobacco, Monopoly Administration.*

GİRİŞ

İlgili dönemin yayınlarına göre Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından itibaren ülkeye gelir getirmeye başlayan Türk tütün ve sigarasının şöhret ve nefaseti yabancı memleketlere kadar yayılmıştır.¹ Serbest ekonomik şartların hâkim olduğu I. Dünya Savaşı öncesinde tüketicilerin alışkanlıklarına cevap verebilmek amacıyla en nefis tütünlerin satış ve tüketimi revaç bulmuş, kaliteli olanların yetiştirilmesi, iklim ve toprak uygunluğu bakımından belli ülkelere münhasır kalmıştır. O devirde sigara imaline yarayan kaliteli tütünlerin yetiştirildiği yerler sınırlı bulunduğundan, Türk tütünleri cihan pazarında umumi rağbete mazhar olmuştur.²

I. Dünya Savaşı'na kadar yıllık İngiltere'ye 2-3 ve Mısır'a da 3-4 milyon kilogram civarında tütün ihraç edilirken, savaşın başlamasıyla birlikte ulaşım ve diğer bazı sorunların ortaya çıkması, bu ülkelere olan pazarların önemli ölçüde yitirilmesine yol açmıştır.³ Bu durum Cumhuriyetin ilanına kadar devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1701 sayılı *Tütün İnhisarı Kanunu* yürürlüğe girmiş, üretici ve tüccarın yaşadığı sıkıntılar giderilerek çiftçi hukuku korunmaya çalışılmıştır.⁴ Buna ilaveten tütünlerin standardize edilmesini sağlamak ve çiftçi tüccar arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla uygulanmaya başlanan 2506 sayılı *Ekiciden Tütün Alma Kanunu*yla denkleme ve tütün temizliği gibi faaliyetlerde gelişme yaşanmıştır.⁵ Dahası üretim-tüketim dengesini sağlamak ve ülke menfaatini korumak amacıyla kaliteli tütün yetiştiremeyen çevrelerde sınırlamalara gidilmiştir. Ayrıca teknik yönden tütüncülüğü daha ileri seviyeye getirmek için tohum seçimi, fide yetiştirme, dikim, çapa, kırılma, kurutma ve denkleme gibi konularda uygulamalı bilgiler verilmiştir. Buna tütünlere musallat olan hastalıkları ortadan kaldırmaya yönelik eğitimlerin verilmesinin de ilavesiyle çiftçiler kaliteli ve verimli bir üretim sürecine dâhil edilmiştir. Bu dönemde tütün tarımı konusunda gerekli donanımına sahip bulunmayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu çevre çiftçilerinin, yetiştirilmesi ve kaçakçılığın önlenmesi için uzmanlar tarafından çalışmaların da yürütüldüğü görülmektedir.⁶

1 Selim Cavid Yazman, "İnhisarlar İdaresinin Cibali Tütün Fabrikası", İktisadi Yürüyüş, C. 2, S. 23, Yıl: 1, 16 İkinci Teşrin 1940, s. 6; Sedat Yener, "Tütünlerin Müzayede Suretiyle Satışı", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 195, Yıl: 1 Eylül 1947, s. 3; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tütün tarımının gelişmeye başladığı süreçle ilgili ayrıntılı bilgi almak için Bk. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s. 250.

2 "Yeni Kanun'un Gerekçesi", İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım 1949, s. 12.

3 *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, Ziraat Vekâleti, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, A Serisi, Takım 8, Ankara 1938, s. 13.

4 *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, s. 27-28; 1701 Sayılı *Tütün İnhisarı Kanunu* hakkında bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 8, 21.06.1930, s. 814-826; *Resmî Gazete*, Sayı No: 1531, 28 Haziran 1930; Nadir Yurtoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tütün Tekeli ve Sigara Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi (1923-1950)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 17, Yıl: Ekim, 2018, s. 91-92.

5 11.06.1934 tarih ve 2506 sayılı Kanunun ayrıntıları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 11.06.1934, s. 774-777; *Resmî Gazete*, Sayı No: 2729, 17 Haziran 1934; Tütün ve tütün inhisarlarının tarihçesi için Bk. *Gümrük ve Tekel Bakanlığı Dergisi Özel Sayısı*, 29 Ekim 1983, s. 96-97; TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *50 Yılda Türk Sanayii*, Mars Matbaası, Ankara, 1973, s. 131.

6 Kütahya Emet'te Tekel İdaresi ve güvenlik güçlerinin yaptığı operasyon neticesinde 3.500 sigara kâğıdı ve yüzlerce kg kaçak tütün ele geçirilmiştir. Bu konu ile ilgili bilgi almak için Bk. "Emet'te Kaçakçılıkla Mücadele Faaliyeti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ağustos 1934, Sayı No: 4692; Artvin ve Ardanuç taraflarından Oltu, Tortum ve Hasankale'nin bir kısmına kaçak tütün sevk edilmesi, bu mıntikalardaki tütün satışını olumsuz etkilemiştir. "Tütün Kaçakçılığını Kim Yapıyor", *Doğu*, 15 Aralık 1937, Sayı No: 11; Diğer tütün kaçakçılığıyla ilgili haberler için Bk. *Hakkın Sesi*, 8 Ocak 1936, Sayı No: 524; *Tan*, 24 Kasım 1939, Sayı No: 1550; *Türk Dili*, 28 Kasım 1934, Sayı No: 4362.

Atatürk Dönemi'nde ABD'den Virginia tütün tohumları getirilerek ülkenin çeşitli çevrelerinde deneme üretimine de girilmiştir.⁷ Ayrıca yok olma emareleri gösteren bazı tohum türleri koruma altına alınmış, islah edilenleri de üreticilere dağıtılmıştır.⁸ Bunların yanı sıra tütün ticaretini geliştirmek amacıyla ülkenin önemli şehirlerinde şirketler teşkil edilmiş, üretimle uğraşan köylülere maddi destek temin etmek gayesiyle Akhisar'da Ege çiftçileri tarafından Tütüncüler Bankası ihdas edilmiştir.⁹

Atatürk Dönemi'nde tütünle ilgili örgütlenme sürecine de devam edilmiş, hastalık ve haşerelerle mücadele, eksperlerin yetiştirilmesi ve islah çalışmalarının yürütülmesi amacıyla Maltepe Tütün Enstitüsü kurulmuştur.¹⁰ Buna ilaveten, tütün veriminin azalmaması ve çiftçilerin zarara uğramaması için Vahşi Ateş, Akdamar, Thrips ve benzeri hastalık ve zararlılarla mücadele yoluna gidilmiştir.¹¹

Tütün üretimi ve ticaretinin geliştirilmesine yönelik yapılan bu çalışmalar 1929 Dünya Ekonomik Kriziyle birlikte kesintiye uğramış, normal ve artan bir düzeyde seyreden ihracat düşüşüne geçmiştir.¹²

Bu dönemde Dünya Ekonomik Krizinin, Avrupa'da da tütün ticaretini sıkıntıya soktuğu görülmektedir. Büyük sermayeli modern kurumlar krize direnirken, küçük sermayeli ve geri kalmış teşekküller ortadan kaybolmaya başlamıştır. Birlikler, ağır şartları atlatabilmek için standart tipli ucuz malları piyasaya sürerek ayakta kalmayı başarmıştır.¹³

Krizin ortadan kaldırılması ve üretimle ticaretinin artırılmasına yönelik çabalar, 1936'dan itibaren kendisini hissettirmeye başlamıştır. Aynı yıldan itibaren ekonomik göstergelerin normale dönme sürecine girmesi, tütünün ekim alanı, çiftçi sayısı, üretim ve ihracatında hissedilir derecede artışlar meydana getirmiştir.¹⁴

1. İnönü Dönemi'nde Tütün Üretimi

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tütün üretimi alanında yaşanan gelişmelerin İnönü Döneminde de sürdürüldüğü görülmektedir. Bu dönemde doğal afetlerden zarar gören

7 Bu konu ile ilgili Bk. "Türkiye'de Virginia Tütünü", İktisadi Yürüyüş, C. 6, S. 66-67, Yıl: 3, 16 Eylül 1942, s. 72-73; *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, s. 33.

8 *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, s. 30-34.

9 Bu şirketlerle ilgili bilgi almak için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 26-17-6, Tarih: 13.03.1932; BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 30-62-9, Tarih: 21.10.1928; BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 38-51-17, Tarih: 15.07.1933; BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 44-28-13, Tarih: 08.05.1934; Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, 2. Basım, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 1997, s. 99-100, 151; Akhisar Tütüncüler Bankasının kuruluş çalışmaları hakkında bilgi almak için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 10-42-17, Tarih: 07.09.1924; Hamdi Doğan, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık: Akhisar Tütüncüler Bankası Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 18, Yıl: 2012, s. 403-404.

10 Maltepe Tütün Enstitüsünün kuruluş çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi almak için Bk. Selim Cavid Yazman, "İnhisarlar İdaresinin Cibali Tütün Fabrikası", İktisadi Yürüyüş, C. 2, S. 23, Yıl: 1, 16 İkinci Teşrin 1940, s. 6; *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, s. 30.

11 Atatürk Dönemi'nde Akdamar, Thrips ve Vahşi Ateş gibi tütün hastalıklarıyla ilgili mücadele çalışmaları için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 1-10-33, Tarih: 26.12.1928; *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, s. 31-32.

12 "Cihan Piyasasında Türk Tütünü", İktisadi Yürüyüş, C. 6, S. 66-67, Yıl: 3, 16 Eylül 1942, s. 16.

13 Orhan Köseraif, *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1938, s. 142-143; Dünya Ekonomik Krizinin yaşandığı süreçte İsvetç tütün tekeli hakkında bilgi almak için Bk. İzmir Postası, 9 Temmuz 1934, Sayı No: 3948.

14 *Türk Tütünü ve Tütüncülüğü*, s. 23-24; 17 Ocak 1938 günü saat 15'de İstanbul Galata'daki Tophane Köşkünde Türk, Yunan ve Bulgar temsilcilerinin katılımıyla Şark Tütünleri Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın konusu Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında tütün faaliyetlerinde ortak hareket edecek esasları hazırlamaktır. "Türk-Yunan-Bulgar Şark Tütünleri Konferansı Şehirimizde Bugün Toplanıyor", *Kurun*, 17 Ocak 1938, Sayı No: 7197-1281.

bazı çevrelerin ekonomik yönden geliştirilmesi için tütün tarımının yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bilinmektedir. 20 Şubat 1940 tarihinde Sivas Valiliğinden Başbakanlığa gönderilen bir yazıya göre: Sivas depreminde Suşehri çiftçileri zarara uğradığı için ekonomik durumlarının iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle birkaç yıl öncesine kadar ekimi serbest tütün tarımına izin verilmesi faydalı ve lüzumludur. Yerinde yapılan incelemelerde Suşehri'nin tütün ekimine elverişli bulunmasının yanı sıra çiftçileri de isteklidir. İlçede ziraat teşkilatının ihdas edilmesi, tütün tarımından olumlu sonuçlar alınacağı umudunu da artırmaktadır.¹⁵

1940 yılının sonlarına doğru Türkiye'de tütün tarımı yapılan belli başlı çevreler şunlardır:

1. Karadeniz bölgesinde Artvin, Trabzon, Samsun ve Taşova çevreleri,¹⁶
2. Marmara'da Edirne, Trakya, Bursa, Balıkesir, İzmit, Düzce ve Çanakkale havalisi.
3. Ege'de İzmir, Seydiköy, Söke, Urla, Manisa, Akhisar, Sındırgı, Ayvalık, Muğla, Milas ve Ödemiş yöreleri,
4. Doğu ve Güney Doğu'da Adana, Malatya, Bitlis, Diyarbakır ve Hasankeyf tütünlerinin yetiştirildiği Gaziantep çevreleri.¹⁷

Bu arada Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile Tarım Bakanlığı, tütüncülüğün ilerlemesi için uzman ekipler aracılığıyla işbirliğine giderek ekim çevrelerinde kaliteli tütünü yetiştirebilecek toprakları tahdit ve tespit etmiştir.¹⁸

Yapılan çalışmalar üretimi etkilemiş, 1939 yılında 65 milyon kg olan tütün rekoltesinin 32 milyonu Ege çevresinden, 10,5 milyon kg'ı Samsun ve Bafra'dan, 3 milyon kg'ı Taşova'dan (Erbaa, Niksar ve Tokat) 5 milyon kg'ı Trabzon, Artvin ve Pazar'dan, 3,5 milyon kg'ı, Diyarbakır, Bitlis, Malatya'dan, 250 bin kg'ı Hasankeyf'ten ve kalanı da diğer yörelerden elde edilmiştir.¹⁹ 1941 yılından itibaren tütünle ilgili alınan himaye tedbirleri sayesinde 1944'te 61 milyon kg olan üretim, 1945'te 69 milyona ve 1946' da rekor bir düzeyde artış kaydederek 97 milyon kg'a yükselmiştir.²⁰

15 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 184-267-8, Tarih: 20.02.1940.

16 Renk, koku ve verim olarak Türkiye'de kaliteli tütünler Karadeniz çevresinde üretilmiştir. *FAO Türkiye Raporu*, TC Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1962, s. 49.

17 Yazman, *a.g.m.*, s. 6; Erol Zeytinoğlu, *Türkiye Ekonomisi*, Met/Er Matbaası, İstanbul, 1978, s. 168 ;İzmir Dikili Belediyesinin mevcut Devlet Şurası Kararının Tekel İdaresince yerine getirilmediğine dair 27 Temmuz 1939 tarihli dilekçesinin Gümrük ve Tekel Bakanlığı tarafından incelenerek bir sonuca bağlandığı görülmektedir. 3437 sayılı *Tütün ve Tütün İhisarı Kanununun* 115. maddesinde belirtilen Türkiye'de yetişen yaprak tütünlerinin kazanç vergisi dışında Hazine, Belediye ve Özel İdarelere ait her türlü vergiden muaf tutulduğu hükmüne dayandırılan bu değerlendirmenin ayrıntıları için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 182-253-7, Tarih: 14.08.1939; *Akşam*, 30 Ocak 1942, Sayı No: 8359.

18 Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu, "Ziraat Teşkilatımız", İktisadi Yürüyüş, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 83; Gümrük ve Tekel Bakanı Raif Karadeniz'in Bakanlığıyla ilgili basın mensuplarına verdiği bilgiler için Bk. "Gümrük ve İhisarlar Vekili Vekâletine Ait İşler Hakkında Beyanat Verdi", *Tasvirî Efkâr*, 10 Haziran 1941, Sayı No: 4737-381.

19 Aslan Tufan Yazman, "Tütünlerimizin Vaziyeti", İktisadi Yürüyüş, S. 12, Yıl: 1, 1 Haziran 1940, s. 1; Gaziantep çevresinde yetiştirilen ve halk arasında deli tütün olarak bilinen Hasankeyf tütünlerinin 1938 yılında tahmin edilen 380 ton rekoltesinin 100 tonu İhracat Birliği tarafından satın alınmıştır. Bu birlik tütünün birinci sınıfını 28, ikincisini 22 ve üçüncüsünü de 18 kuruşa almıştır. "Antep'te Üzüm, Fıstık ve Tütün", *Ulus*, 13 Aralık 1938.

20 İGM, İstatistik Yıllığı 1948, Yayın No: 285, Ankara, 1948, s. 271; Nurettin Esat Ulusoy, "Dünya Muvacehesince Türk Tütünleri Yetiştirme ve Satış İmkânları", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 188, Yıl: 1 Şubat 1947, s. 11.

1943 yılında Bursa ve ilçelerinde yetiştirilen 5-6 milyon kg civarında tütünün 3 milyon kg merkezden, 1,5 milyon kg'ı İnegöl'den, 500 bin kg'ı Mustafa Kemal Paşa'dan, 300 bin kg'ı Orhangazi'den, 250 bin kg'ı Yenişehir'den ve 100 bin kg'ı da İznik'ten elde edilmiştir.²¹

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu dönemde, ülkenin çeşitli yörelerinde ekonomik sıkıntılar baş göstermektedir. Trabzon Valiliğinden Başbakanlığa gönderilen 28 Mart 1941 tarihli bir yazıya göre: Pulathane (Akçaabat) ilçesinde tarıma uygun arazinin az ve nüfusun yoğun olması, halkta geçim sıkıntısına yol açmaktadır. Savaşın ağır şartları altında bilhassa kadın ve çocukların sıkıntılı durumu Hükümet, Belediye ve Kızılay'a yardım için başvuruları artırmıştır. Bu gidişatın durdurulması halka yeni iş imkânlarının açılmasıyla mümkün olacağı için Trabzon merkez ve Pulathane ilçelerine birer tütün işleme tesisi düşünülmektedir: Her iki ilçede yılda ortalama 3.357,171 kg olarak yetişen tütünün üç milyon kg'ı Tekel İdaresince satın alınarak işlenmek üzere Samsun ve İstanbul'a gönderilmektedir. Bu nedenle bu üç milyon kg'lık tütünün adı geçen iki merkezde işlenmesi için birer üretim tesisine ihtiyaç vardır.²²

Savaş yıllarında tütün ile ilgili yasal düzenlemelere de gidilmiş, 3437 sayılı *Tütün ve Tütün İhisarı Kanununun* 35. maddesine göre: Gümrük ve Tekel Bakanlığınca hazırlanan *Tütünlerin Ekiciler Elinde İşleme Usulleri Hakkındaki Nizamname*, 19 Nisan 1944 tarihinde Bakanlar Kurulunca yürürlüğe konulmuştur.²³

Yapılan çalışmalara rağmen II. Dünya Savaşı Dönemi ve sonrasında tütün üretiminde sorunlar yaşanmaktadır. Üretimde her geçen yıl kalite düşüklüğünün göz ardı edilmesi, tütün tarımının ovaya indirilme çabası, soğan tarlalarının tütün tarlası haline getirilmesi ve bağların sökülüp tütün ekim alanlarına dönüştürülmesi, bu mahsulün belli başlı sorunları arasında yer almıştır. Sorunların üstesinden gelinmesi ve kalitenin artırılıp hastalıklardan korunulmasında, ekim alanlarında sınırlandırmaya gidilmesi zaruri görülmüştür.²⁴

Bu dönemde ülkenin çeşitli yörelerinde ortaya çıkan tütün hastalıklarıyla mücadele için çalışmalar başlatılmıştır. Manisa tütüncülüğünü tehdit eden Akdamar hastalığına karşı Hükümetin aldığı önlemlerin başında tütün ekim alanlarının sınırlandırılması yer almıştır. Ayrıca Thrips haşeresinin biyolojini incelemek amacıyla Akhisar merkezde tesis edilen araştırma bürosunda çalışmalar yürütülmüştür. Buna ilave olarak Tarım Bakanlığı Mücadele Teşkilatıyla Tekel Teşkilatları işbirliği yaparak önleyici tedbirleri almalarının yanı sıra ilaçla mücadeleyle hastalığı imha yoluna gitmişlerdir.²⁵

Akdamar hastalığının ortaya çıkmasına yardım eden faktörler arasında Thrips haşeresi dışında hava, toprak ve tarım yöntemlerindeki eksiklikler de yer almıştır.²⁶ Tütünlere musallat olan Thrips Tabaciye karşı uygulanan toz veya sulu DDT'li ilaçlar kesin sonuç vermiş, dekar başına 3-5 kg toz veya 100 litre sulu ilaç kullanılmıştır. Böylece 1947'de 21 Ekmel Azmi Selcen, "Bursa Tütünleri", *İktisadi Yürüyüş*, C. 5, S. 100-104, Yıl: 5, 1 Nisan 1944, s. 61; Irak Hükümetinin ileri sürdüğü şartlar altında tütün işlerinde çalışmak üzere Irak'a gitmeye istekli Türk uzmanının bulunmadığı Gümrük ve Tekel Bakanlığından alınan 9 Şubat 1942 tarihli 3266 sayılı tezkerede bildirilmiştir. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 212-444-9, Tarih: 13.02.1942.

22 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 65-436-4, Tarih: 28.03.1941.

23 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 105-26-12, Tarih: 19.04.1944.

24 İhsan Arif Gökpınar, "Tütüncülüğümüzü Elbirliğiyle Kurtaralım", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 188, Yıl: 1 Şubat 1947, s. 4.

25 Sait Coşkun, "Salâha Doğru", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 191, Yıl: 1 Mayıs 1947, s. 12; Ege bölgesinde görülen Tütün Tripsi salgını artıran ve frenleyen faktörler hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bk. Mesude İleri, "Egede Tütün Tripsi", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 195, Yıl: 1 Eylül 1947, s. 9.

26 M. Kemal Taylan, "Akdamar Davası Etrafında", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 194, Yıl: 1 Ağustos 1947, s. 7.

İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)

2.000 dekarlık tütün alanının ilaçlanmasından elde edilen 200 ton ürün sorunsuz biçimde piyasaya sürülmüştür.²⁷

Tütün hastalık ve zararlılarıyla mücadeleye rağmen üretimde kaliteden ödün verilmesi, tütün yetiştiriciliğinin önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. 23 Haziran 1948 tarihinde Ticaret Bakanı Cemil Sait Barlas tarafından, Başbakan Hasan Saka'ya gönderilen bir yazıya göre: yurtdışında satış imkânları azalan ve iki yıl üst üste ekilen tütünün sıkı bir disiplin altına alınması zorunludur. 1948'de, üreticiyle mahsulünü korumak ve yapılan yardımların emniyetini sağlamak amacıyla kredilerin kaliteli tütün yetiştiricilerine verilmesi uygun görülmüş, 3202 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu* hükümlerince bu kredilerin, bir önceki yıl satışının %50'si oranında aile tarımı yapan üreticilere tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁸

Tablo 1'de İnönü Dönemi'nde Türkiye'de tütün üretim çalışmaları gösterilmiştir.

TABLO: 1. İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Üretimi (1938-1950)

Yıllar	Üretim (Kg)	Ekim Alanı (Dönüm)	Köy Sayısı	Çiftçi Sayısı	Ekim Payı* (%)
1938	58.800.061	840.000	4.734	132.163	18.7
1939	65.434.069	760.430	3.971	123.940	16.0
1940	71.356.480	780.540	4.257	135.241	14.8
1941	54.654.198	747.850	3.388	120.825	13.5
1942	61.782.700	795.510	3.657	182.501	15.3
1943	52.457.341	684.820	3.550	121.666	15.6
1944	61.387.345	776.830	4.240	149.875	17.5
1945	69.598.925	980.490	4.597	139.680	22.3
1946	97.951.768	1.232.480	5.533	220.266	26.8
1947	101.927.528	1.324.810	5.813	244.474	29.3
1948	83.079.370	1.060.990	5.675	201.120	18.2
1949	100.084.535	1.274.200	5.424	227.826	21.5
1950	88.654.000	1.213.620	5.020	223.501	17.8

İGM, İstatistik Yıllığı 1939-1940, Yayın No: 159, Ankara, 1940, s. 212; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1940-1941*, Yayın No: 192, Ankara, 1942, s. 120; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1941-1942*, Yayın No: 198, Ankara, 1943, s. 130; İGM, İstatistik Yıllığı, 1942-1943, Yayın No: 226, Ankara, 1944, s. 167; İGM, İstatistik Yıllığı 1942-1945, Yayın No: 255, Ankara, 1946, s. 241; İGM, İstatistik Yıllığı 1948, Yayın No: 285, Ankara, 1948, s. 271; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1947-1950*, Yayın No: 330, Ankara, 1951, s. 185; İGM, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, Yayın No: 328, Ankara, 1950, s. 159; İGM, İstatistik Yıllığı 1951, Yayın No: 332, Ankara, 1951, s. 245; İGM, İstatistik Yıllığı 1952, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 261; İGM, *1959 İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 213; DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1990, Yayın No: 1472, Ankara, 1991, s. 127; DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 106; DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1998, Yayın No: 2252, Ankara, 2001, s. 222; DİE, İstatistik Göstergeler 1923-2002, Yayın No: 2790, Ankara, 2003, s. 218; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2005, Yayın No: 3047, Ankara, 2006, s. 223; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2006, Yayın No: 3114, Ankara, 2007, s. 227; Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s. 45.

27 Nihat İyriboz, "DDT Application Against Thrips Tabaci On Tobacco", *Mahsul Hekimi*, C. 2, S. 5, Yıl: Mayıs 1949, s. 105.

28 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 84-531-5, Tarih: 23.06.1948; 3202 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu* hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 04.06.1937, s. 827-845; *Resmi Gazete*, Sayı No: 3629, 12 Haziran 1937.

*Endüstriyel bitkilerden olan pamuk ve şekerpancarı arasında tütünün ekim payı.

Tablo 1'e göre: 1938 yılından 1950'ye kadar olan dönemde Türkiye'de tütünün ekim payı, üretim, ekim alanı, köy ve çiftçi sayısı bazı yıllarda düşüş kaydetmesine rağmen bazı yıllarda artış sağlamıştır.

Tütün üretimi 1941, 1943 ve 1948 yıllarında; Ekim alanı 1939, 1941, 1943, 1948, 1950 yıllarında; Köy sayısı 1939, 1941,1943, 1948, 1949, 1950 yıllarında; Çiftçi sayısı 1939, 1941, 1943, 1945, 1948, 1950 yıllarında; ekim payı 1939, 1940, 1941, 1948, 1950 yıllarında düşmesine rağmen diğer yıllarda artış göstermiştir.

Buna göre, 1938'de 58.800.061 kg olan tütün üretimi, 29.853.939 kg artışla 1950'de 88.654.000 kg'a; 840.000 dönüm olan ekim alanı 373.620 dönüm artışla 1950'de 1.213.620 dönüme; 4.734 olan köy sayısı 286 artışla 5.020'e; 132.163 olan çiftçi sayısı 91.338 artışla 223.501'e yükselmiştir. Buna rağmen 18.7 olan ekim payı yüzde oranı 0,9 düşüşle 17,8'e inmiştir.

Böylece 1938'den 1950'e kadar olan süreçte, üretimde %50,77; Ekim alanında %44,47; Köy sayısında %6,04; Çiftçi sayısında %69,11 oranında artış kaydedilirken, ekim payında %4,81 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

2. Tütün Tohumu Çalışmaları

İnönü Dönemi'nde tütün üretimi konusunda yaşanan gelişmeler tohum alanında da kendini göstermiştir. Türkiye'de yabancı tütünlerinin pazar paylarını düşürmeye yönelik alınan tedbirlerin başında yerli mahsullerin tüketim alanının genişletilmesi yer almıştır. Bunun için bir yandan Mısır gibi yakın ülkelere ihracatın artırılmasına çalışılırken öbür yandan pipo ve suni kokulu sigaraların ABD'den ithalatını engellemek için Virginia tohumlarının ekim denemeleri uygun görülmüştür.²⁹

Tekel İdaresinin ABD'ye gönderdiği tütün eksperleri Virginia tütününün iklim, ekim, işleme gibi hususlarını inceleyerek kalitece üstün tohumlarını Türkiye'ye getirmiştir. Buna ilave olarak Tarım Bakanlığı da bu tip tütünleri yetiştirme çalışmalarına katılmıştır. Bakanlık yaptığı incelemeler neticesinde Virginia Bright tütünleri için, alt tabakası sarı ya da açık kırmızı olan kumlu, killi ve 30 cm derinliğine kadar nüfuz edebilen verimli, rutubet derecesi de %7'yi geçmeyen toprakların elverişli olduğunu tespit etmiştir. Toprakta kum tabakası derin ve kil miktarı az olursa yaprağın o kadar ince ve güçlü olacağı belirlenmiştir. Virginia Dark tütünleri için de en uygun toprakların, çamurlu, killi kalkerli topraklar olduğu tespit edilmiştir.³⁰

Tekel İdaresince 1938 yılında başlanan Virginia tohumlarıyla deneme çalışmaları, Antalya, Mersin, Malatya, Bitlis, Burdur-Bucak, Konya-Hadim, Tunceli-Pertek ve Diyarbakır-Silvan'da çeşitli zamanlarda sürdürülmüştür. 1938 yılında Antalya'nın Cumali ve Karanlısokak köylerinde 12 dekada yapılan ekimde 1.200 kg ürün alınırken, her bir dekardan elde edilen ürün 100 kg olmuştur. Benzer şekilde Bucak'ta 6 dekardan 900 kg, Hadim'de 6 dekardan 500 kg mahsul alınmıştır. Böylece dekar başına Bucak'tan 150, Hadim'den ise 85 kg mahsul elde edilmiştir. Ayrıca Maltepe Enstitüsü arazisinde 2,5 dekar Virginia tütün ekiminden 254, her bir dekardan ise ortalama 100 kg tütün elde edilmiştir.³¹

29 "Türkiye'de Virginia Tütünü", İktisadi Yürüyüş, C. 6, S. 66-67, Yıl: 3, 16 Eylül 1942, s. 72.

30 "Türkiye'de Virginia Tütünü", s. 72.

31 "Türkiye'de Virginia Tütünü", s. 72; 1938 yılı Virginia tohumu alanında yapılan çalışmalarının yanı sıra yabancılar tarafından Türk tütünlerine olan rağbetin artması, satışlarda canlanmalar meydana getirmiştir. 14-24 Ekim 1938 tarihleri arasında satılan tütün miktarı 5 milyon kg'a ulaşmıştır. Bu satışlarda ABD şirketi 1.500.000, Alman şirketi 1.000.000 kg tütün alırken, Felemenk şirketinin satın aldığı miktar 600.000 kg olmuştur. "Tütünlerimize Rağbet Artıyor", *Kızılay*, 24 Kasım 1938, Sayı No: 206.

İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)

1939 yılında Bucak'ta ekilen dört dekar araziden 584, her bir dekardan 150 kg mahsul alınırken, Hadim'den 2,5 dekardan 203, Mersin'den 209, Enstitü arazisinden 250 kg verim elde edilmiştir. Böylece Hadim'den dekar başına 80, Mersin'den 83, Maltepe Enstitüsü'nden 100 kg verim alınmıştır. Yine, Malatya'da 500 metre kare araziden 35, Pertek'ten 12, Silvan'dan 20 kg mahsul elde edilmiştir. Bu rakamlara göre, Malatya, Silvan ve Pertek'te ki deneme faaliyetlerinden başarısız sonuçlar alınmıştır.³²

1940 yılına gelindiğinde Virginia tütünü deneme çalışmalarına devam edilmiş, Maltepe Enstitüsü arazisinin 2 dekarlık alanından 248, Bucak'ın 5 dekarlık alanından 748, Malatya'nın 2,5 dekarlık alanından 224 kg ürün alınırken, Bitlis'te ekilen 4 dekar arazi dolu yüzünden mahsul verememiştir.³³

1941 yılında Malatya, Bucak ve köyleriyle yine 1942'de Bucak ve Malatya'da deneme çalışmaları sürdürülmüştür. Ayrıca Tarım Bakanlığı tarafından Adana'da yetiştirilen tütünlerin sıcak hava ve gölgelerde kurutulması yüzünden renkleri yeşil kalırken, kıtaları küçük, elastikiyeti az, yaprakları da sert olmuştur. Yine Bakanlık tarafından Adapazarı'nda yetiştirilen tütünlerin renkleri haşlak yeşil, kıtaları menşelilerine göre küçük, incelik ve elastikiyet durumları zayıf, içimleri ise sert ve acı olmuştur. Tarım Bakanlığı tarafından Antalya'da yetiştirilen Virginia tütünlerinin kıtaları daha küçük, elastikiyet ve incelikleri daha aşağı bulunduğu için değerleri diğerlerine göre daha iyi çıkmıştır. Ordu'da üretilenlerin ise renkleri kırmızı, koyu kırmızı ve yeşil, kıtaları menşelerine göre küçük ve içimi de ağız sulandırıcı olarak tespit edilmiştir.³⁴

Tarım Bakanlığı tarafından Antalya'da yetiştirilen Virginia tütünleri nispeten daha iyi görünmekle birlikte Adana, Adapazarı, Bursa ve Ordu'da 1938'den itibaren yapılan deneme faaliyetlerinde Virginia kimyevi terkbine rastlanılamamıştır. Tekel İdaresinin yaptığı denemelerde ise başarı oranının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bilhassa Bucak'tan alınan sonuçlar içim ve kıta itibarıyla gerçek Virginia'lara daha yakın bulunduğundan, 1942 yılı planına göre, adı geçen yörenin 1.300 dekarlık arazisinde yapılan ekimden 100 bin kg'dan fazla ürünün elde edilmesi öngörülmüştür.³⁵

Ayrıca Çanakkale'nin Biga ve Yenice'ye bağlı Hamdi Bey bucağında yapılan tarımda, Yenice merkezde 300.000, Hamdi Bey Bucağında 400.000 ve Biga merkezde 30.000 kg, Ege vassına haiz tütün yetiştirilmiştir.³⁶

Bu dönemde tohum ekimi deneme çalışmalarının yanı sıra bu tohumlardan yemeklik yağ üretim çalışmaları da yapılmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında baş gösteren yemeklik yağ sıkıntısı, bu sorunun halledilmesi için çeşitli çözüm yolları üretilmesini gerekli kılmıştır. Tütün İslah Enstitüsü tarafından yapılan inceleme sonucunda hazırlanan ve birer nüshası da Tarım ve Ticaret Bakanlıklarına gönderilen rapora göre: Türkiye'nin çeşitli yörelerinde yetiştirilen tütün tohumları yağ üretimine elverişlidir. Hatta bu tohumların randımanı keten, kenevir, kolza ve soyadan daha yüksek olduğu gibi elde edilecek yağ, yemeklerin yanı sıra sabunculuk, boyacılık ve makinelerin yağlanması için kullanılabilir. Tütün tarımına tahsis edilen arazilerden elde edilecek 15 milyon kg tohumdan 3.700.000 kg

32 "Türkiye'de Virginia Tütünü", s. 72.

33 "Türkiye'de Virginia Tütünü", s. 72.

34 "Türkiye'de Virginia Tütünü", s. 73.

35 "Türkiye'de Virginia Tütünü", s. 73.

36 "Nuri Alpaya, "Çanakkale'de Bağcılık, Şarapçılık ve Tütüncülük", İktisadi Yürüyüş, C. 7, S. 159, Yıl: 7, 1 Ağustos 1946, s. 23.

yağ üretilmesi muhtemeldir. İzmir'deki Tur Yağ Fabrika yöneticileri bu konu üzerinde incelemeler yaptırarak üretime geçmeyi kabul etmiştir.³⁷

Tütün tohumundan yağ elde etme çalışmalarıyla birlikte Tekel İdaresi de üretimi teşvik amacıyla her yıl düzenlediği geleneksel fide yetiştirme müsabakalarında dereceye girenlere ödül vermiştir.³⁸

3. Tütün Ticareti

İnönü Dönemi'nde tütün tohumu üzerinde yapılan çalışmalara ilave olarak tütün ticaretine de önem verilmiştir. İzmir Milletvekili Mehmet Aldemir'in, tütün satışıyla ilgili CHP Meclis Grup Başkanlığına sunduğu önerenin birer nüshası Başbakanlığın yanı sıra Ticaret ile Gümrük ve Tekel Bakanlıklarına da gönderilmiştir. Bu önergeye göre: Ege çevresindeki tütün satışlarının 13 milyon kg'a ulaşmasından sonra durgunlaşan piyasanın ardından 20 milyon kg tütün, hastalıklı olduğu gerekçesiyle 15-20 kuruşa alınmaya başlanmıştır. Bu nedenle Gümrük ve Tekel Bakanlığına bağlı kurumların temin ettiği tütün miktarıyla fiyatlarını bildirmelerinin yanı sıra Ticaret ve Tekel Bakanlıklarının konuyla ilgili görüşlerini uygun bir grup toplantısında dile getirmeleri gerektiği belirtilmiştir.³⁹

Tütünün iç ticaretinin yanı sıra dış ticaretine de önem verilmiştir. 12 Haziran 1940'da Alman Hükümetiyle yapılan 21 milyon liralık anlaşmaya ait notalara ilişkin 7 milyon liralık tütün kontenjanına karşılık Alman firmaları tarafından satın alınıp ithal edilecek tütünler bulunmaktadır. Bu tütünlerin 400.000 liraya kadar olan tutarının sonradan yapılacak ithalat bedelleriyle karşılanmak şartıyla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasındaki kliring hesabından ödenmesi, 7 Temmuz 1940'da Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁴⁰

Almanların yanı sıra İngilizlere de tütün ihracatı yapılmış, 1940 yılı Aralık ayının ikinci haftasında İstanbul limanından İngiltere'ye sevk edilen 1.500.000 lira tutarındaki tütün önemli bir miktarı teşkil etmiştir. Bu tarihten önce başta numune olmak üzere çeşitli partiler halinde İngiltere'ye tütün gönderildiği halde, bu son parti Türk tütünlerinin İngiliz piyasalarında esaslı bir şekilde yer edinmesinde önemli bir adımı meydana getirmiştir.⁴¹ Türkiye'de yetiştirilen bu tütünler, Almanya, İngiltere, ABD, Fransa ve İtalya'nın yanı sıra birçok Balkan ülkesinde yabancı tütünlere göre üstün kabul edilmiştir.⁴²

37 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 182-253-15, Tarih: 05.12.1942.

38 *Türk Tütünü*, C. 9, S. 191, Yıl: 1 Mayıs 1947, s. 5.

39 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 42-248-7, Tarih: 25.12.1939; 1939 yılı Ege tütün piyasasının açılışı münasebetiyle Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu'nun üreticilere radyodan verdiği bilgiler için Bk. "Tütün Piyasası Pazartesi Günü Açılacaktır", *Vakit*, 30 Kasım 1939, Sayı No: 7862; Yine 21 Aralık 1939 tarihinden sonra İzmir'de satılan tütün miktarı için Bk. *Yeni Gün*, 22 Ocak 1939, Sayı No: 2362; 1940 yılı Ege tütün piyasasının açılışına yakın bir dönemde dış pazarların durumu ile ilgili değerlendirmeler için Bk. "Tütün Piyasası 14 İkinci Kanunda Açılacak", *Vatan*, 29 Aralık 1940, Sayı No: 131; 1940 yılı tütün satışları için Bk. "Tütün İhracatı", *Yeni Asır*, 14 Ocak 1940, Sayı No: 10358; 1942 yılında Ege bölgesinde tütün satışları 25,5 milyon kg'a yükselmiş, üretici elinde kalan 1,5 milyon kg tütünün de kısa sürede satılacağı düşünülmüştür. "Egede Tütün Satışları", *Yeni Sabah*, 27 Ocak 1942, Sayı No: 1337.

40 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-67-9, Tarih: 07.07.1940.

41 Faik Güneri, "İngiltere'de Türk Tütünü", *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 25, Yıl: 2, 21 Birinci Kânun 1940, s. 14; Ticaret Bakanlığında yazılan 26 Ekim 1940 tarih ve 13174 sayılı tezkerede Türk- Fransız hükümetleri arasında %3 faizli 264.750.000 franklık borçlanma karşılığında imzalanan 8 Ocak 1940 tarihli tütünle ilgili anlaşmanın içeriği ve sonucuyla ilgili ayrıntılar için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 93-105-7, Tarih: 14.11.1940.

42 Yazman, "İnhisarlar İdaresinin Cibali Tütün Fabrikası", s. 6; Fransa 1939 yılının Ekim ayı içerisinde tütün almak için ihale açmış, Türkiye'den de numuneler gönderilmiştir. İhalenin tamamlanması ardından Türkiye'den takriben 500 bin liralık tütün alınacağı öngörülmüştür. "Fransız Tütün Rejisinin Açtığı Münakasa", *Vakit*, 28 Kasım 1939, Sayı No: 7860; Fransa'da tütün yetersizliğinden dolayı Devletabanı otu veya yer elmasıyla karıştırılarak Milli Tütün adı altında bir terkinin piyasaya sürme çalışmaları başlatılmıştır. "Fransa'da Yer Almasından Sigara", *Bugün*, 23 Ocak 1942, Sayı No: 427; 1938 yılında Rusya'dan yaprak halinde getirilecek bir kısım tütünlerin ABD'ye ihraç

Tütün satışlarında fiyatların etkili olduğu da bilinmektedir. II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1940 yılında, fiyatlar bir önceki yıla göre %20 ile %50 arasında yükselmiştir. Bursa'da 40 kuruşa alınan tütünün kg'ı aynı yılda 65-70 kuruşa yükselirken bu yükseliş bilhassa Marmara çevresi tütünlerinde daha fazla görülmüştür.⁴³ Savaş koşulları ülkeyi ekonomik yönden sıkıntıya sokmasına rağmen, tütün ihracatı bakımından elverişli şartları meydana getirmiş, İngiltere ve Mısır piyasası tekrar Türkiye'nin eline geçmiştir.⁴⁴

Ancak tütünün tarım, işleme ve pazarlanmasında yaşanan teknik aksaklıkların istikrarsızlığa yol açması, çalışmaların belirli bir disiplin altına alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Tütün ekiminin her kesim tarafından istenildiği şekilde ve bilinçsizce yapılması ve üreticiye kredi desteğinin yeterince temin edilememesi yüzünden özel sermayeye ihtiyaç duyulması, çözüme kavuşması gereken belli başlı sorunlar arasında yer almıştır. Bunlara ilaveten üretici, tüccar ve devlet yetkililerinin takip ettiği piyasaların açılma ve fiyatların belirlenme sürecinde, yerli ve yabancı firmalar nasıl bir yol takip edecek? Hükümet fiyatları hangi esaslar dâhilinde tespit edecek? Müdahale müesseseleri ne derece piyasalara hâkim olacak gibi sorunlar endişe meydana getirmiştir.⁴⁵

Bu bağlamda ülkenin en güçlü ve verimli mahsulleri arasında yer alan tütünün özellikle yabancı firmaların piyasaya iştirak etmeme ihtimaliyle ticari bir kaygı riski taşıması, önemli bir sıkıntı oluşturmuştur. Hükümetin tütüne düşündüğünden farklı bir fiyat vermesi, alıcıların da kapalı bir anlaşma ile fiyat düşürmeye yönelik eylemleri, tütüncülüğü temelinden sarsan ve halledilmesi gereken ana sorunlardan biri haline getirmiştir.⁴⁶

Türkiye'nin bir kısım ülkelerle yaptığı ticarete tütünün önemli bir yekûnu de teşkil ettiği gözlemlenmektedir. 1943 yılında ABD'ye satılan malların %86,66'sıyla 1944'te %79,16'sını tütünün oluşturduğu bilinmektedir. Yine Almanya'ya yapılan ihracatın önemli bir kısmını tütün meydana getirmiştir. Bu suretle ihracatın her yıl ortalama %30'unu meydana getiren tütünün, 1945'de bu oranı % 50'ye çıkardığı görülmektedir.⁴⁷

Ihracatın önemli bir yükünü oluşturan tütünün iç piyasalarda zaman zaman fiyat sorunlarıyla da karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. İzmir Milletvekili Celal Bayar, 1944 yılı bütçe görüşmeleri esnasında tütünün piyasaya, değerinin altında sürülmesi ile ilgili TBMM kürsüsünden şu bilgileri vermiştir: Gerçek olan şudur ki, piyasayı düzenleyim derken çiftçiler bundan zarar görmüştür. Verilen rakamlara göre bu zarar 15 milyon liradan aşağı değildir. Ekicilerin bazıları ile konuştum. Kendileri bizzat çalıştıkları halde yetiştirdikleri

edilmek üzere İstanbul'da işlenmesi düşünülmüştür. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, I Cetveli, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, s. 354.

43 Yazman, "Tütünlerimizin Vaziyeti", s. 1; Samsun tütün piyasasında alınması gereken tedbirler hakkında Gümrük ve Tekel Bakanlığına gönderilen yazının ayrıntıları için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-3, Tarih: 28.01.1941.

44 Refii Şükrü Suvla, "Tütün İşlerimiz Hakkında Prof. Refii Şükrü Suvla Diyorki", *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 8/1; II. Dünya Savaşı yıllarında Türk tütünlerinin ihracatı için elverişli şartlar oluşmasına rağmen, ülke içerisinde bazı sigara türlerinin kalitesi düşürülmüştür. Örneğin: 13 kuruşa satılan ve sürümü bir hayli fazla olan On Birlik sigaraları, İstanbul dışındaki bazı şehirlerde tatsız içimi ve sert görünümü nedeniyle tiryakiler tarafından eleştirilmiştir. Burhan Cevat, "Sigaralara Ne Oldu?", *Son Telgraf*, 12 Şubat 1942, Sayı No: 1768.

45 Hayri Alp, "Tütün Piyasası Neden Düzelmüyor", *İktisadi Yürüyüş*, C. 7, S. 148, Yıl: 7, 24 Şubat 1945, s. 4.

46 Necdet Salih Kurdakul, "Tütüncülüğümüz ve Kooperatifler", *İktisadi Yürüyüş*, C. 8, S. 18, Yıl: 8, 1 Temmuz 1947, s. 9; 14 Ocak 1941'de açılan Ege çevresi tütün piyasasının seyri ve alınması gerekli tedbirler hakkında İzmir Mıntika Ticaret Müdürlüğünün görüşleri için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-2, Tarih: 17.01.1941.

47 "Kongreye Sunulan Tütün Raporu", *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 217, Yıl: 10, 20 Ocak 1949, s. 6; 1939 yılı ocak ayı itibarıyla Türkiye İsveç'ten demir ürünleri ve matbaa kâğıdı gibi birçok kalemden mamul madde satın aldığı halde bu ülkeye ancak tütün satabilmiştir. "Yeni Ticaret Anlaşmaları", *İkdam*, 23 Ocak 1939, Sayı No: 12.

tütünün ucu ucuna yettiğini ve ellerinde borçlarını ödedikten sonra beş, on lira gibi az bir para kaldığını söylediler. Gündelikçi çalıştıran çiftçilerin çoğu ise zarar ettiğini ileri sürdü. Önceki yıllarda olduğu gibi Ticaret Bakanlığının piyasayı düzenleme rolünde ve bilhassa tütün gibi ülkeye gelir getiren bir işte, daha dikkatli davranması için kürsüden bunları dile getirmeyi kendim için bir görev saydım.⁴⁸

Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur da 1945 yılının yedi aylık bütçe görüşmeleri esnasında tütün piyasası ile ilgili TBMM’de açıklamalarda bulunmuştur. Bayur’a göre: üretici, tütünü yok pahasına elden çıkarmasın diye Hükümet, Türk Limitet Şirketine alım yetkisi vermiştir. Şirketin kendi sermayesiyle sahip olup stok ettiği az bir miktar dışında tütünün önemli bir kısmı Hükümetin verdiği avanslarla satın alınmıştır. Yabancı şirketlerle tütünün alınması konusunda anlaşma yapıldığı sıralarda Dünya piyasalarında fiyatlar yükselmiştir. Bu nedenle dış pazarlarda fiyatı artan bu tütünleri 30 kuruş aşağıya satıp ülkeyi 15 milyon lira kadar zarara uğrattıkları için şirket yetkilileri vebal altındadır. Bu süreçte tüccarın büyük bir kısmı endişe içerisinde, Türk Limitet Şirketinin sattığı fiyattan malını elden çıkarmış, paniğe kapılmayanlar ise 50 kuruş fazlasına satmıştır.⁴⁹

1946 yılına gelindiğinde devlet eliyle organize edilen tekelin tesis, depo ve fabrikalarıyla bütün şubelerinde uzman ve işçiler görev almış, aynı yılda 97 milyon kg olan rekoltenin 18 milyon kg’ı iç tüketime, kalanı ise ihracata tahsis edilmiştir. Buna rağmen tütünün dış ülkelere pazarlanmasında reklam ve broşür gibi eksiklikleri yer almıştır.⁵⁰ Türk tütünü girdiği harmanların nikotin oranını azaltıp, rengini açıp, özel bir koku sağlayarak içilemeyecek tütünleri içilir hale getirmiştir. Bu bakımdan birçok ülke, Türk tütününün bu islah edici özelliğine bakarak tarımını geliştirmeye çalışmıştır.⁵¹

Türk tütünlerinin dış pazarlarda revaçta olduğu bir süreçte biriken stok ve sonradan elde edilen büyük rekoltelerden dolayı 1945 ve 1946’da yaprak tütün ihracatı endişeli bir hal teşkil etmişse de Batı ve Orta Avrupa pazarlarının Türk mallarına yeniden açılması ve bilhassa Dünya dolar krizinin birçok ülkede ihtiyaçları bu para birimi dışından tedarike mecbur bırakması, stokları erittiği gibi yeni mahsullerin de dış piyasalara sürülebilmesini kolaylaştırmıştır.⁵²Bu arada yürürlükte bulunan 2460 sayılı *Tütün ve Müskirattan Alınacak*

48 TBMM, *Zabit Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 58. Birleşim, 22.05.1944, s. 151; Cumhuriyet hükümetleri tütünün düşük fiyattan çiftçilerin elinden çıkıp zarar etmesini önlemek amacıyla Koordinasyon Kararıyla piyasalara müdahale etmeye başlamıştır. Suat Derviş, “Yeni Alınan İsabetli Kararlar”, *Haber*, 27 Aralık 1940, Sayı No: 3177; “Koordinasyon Kararları”, *Son Posta*, 9 Ocak 1942, Sayı No: 4107; “Koordinasyondan Üç Yeni Karar Çıkıyor”, *Türk Sözü*, 9 Ocak 1942, Sayı No: 5204; Tütün piyasasına müdahale için verilen beş milyonluk tahsisata beş milyon lira daha ilave edilmiştir. “Koordinasyonun Yeni Kararları”, *Türk Sözü*, 18 Ocak 1942, Sayı No: 5212; Tütünden alınan %12 oranındaki verginin %8’e indirilmesi, 4429 sayılı *Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun* 17. maddesi gereğince 25 Ocak 1944’de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 104-9-7, Tarih: 25.01.1944; 4429 sayılı *Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun* 17. maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 7, C. 25, 04.06.1943, s. 523; *Resmî Gazete*, Sayı No: 5423, 7 Haziran 1943.

49 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 58. Birleşim, 21.05.1945, s. 221-222; Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur, 1946 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Tütün Limited Şirketinin yabancı şirketlere düşük fiyata sattığı tütün yüzünden ülkenin milyonlarca lira zarara uğradığını ve bu işin takibinin yapılmadığını belirtmiştir. Bayur’un bu sözleri için Bk. TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 7, Toplantı: 3, C. 20, 12. Birleşim, 17.12.1945, s. 114.

50 Sedat Yener, “Tütün İstihsal ve İhracatımız”, *Türk Tütünü*, C. 9, S. 190, Yıl: 1 Nisan 1947, s. 6-7; 1942 ve 1948 yıllarında Türkiye’de tütün ihracat miktarıyla tutarı için Bk. İstanbul Sergisinde Tekel Pavyonu”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 238-240, Yıl: 10, 31 Aralık 1949, s. 69.

51 “Kongreye Sunulan Tütün Raporu”, s. 6; Bir zamanlar ülkenin ihracat değerinin üçte birini oluşturan tütünün aynı oranda üretim ve ihracatı kolay olmamıştır. Muhlis Ete, “Tediye Muvazenesi ve Turizm”, *Türk Ekonomisi*, S. 78, Yıl: 7, Aralık 1949, s. 271.

52 İsmail M. Kavadar, “Bizde ve Dünyada Tütün Durumu”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 236, Yıl: 10, 31 Ekim 1949, s. 20; Atatürk Dönemi’nde olduğu gibi İnönü Dönemi’nde de tütün, değer bakımından ihraç edilen ürünler

Müdafaa Vergisi Hakkında Kanun ile Tekel İdarelerince satılacak veya bandrollenecek tütün ve alkollü içki işlemlerinden vergi alınmasına devam edilmiştir.⁵³ 1938 yılında 3.666.000 lira olan tütün ve içkilerden alınan Müdafaa Vergisi hasılatı 1939 mali yılı için 3.985.000 lira olarak öngörülmüştür.⁵⁴ Bu rakam 1940 yılında 9.500.000 liraya çıkarılmıştır.⁵⁵ 1941 yılında ise 17.100.000 liraya yükseltilmiştir.⁵⁶ 1942 yılına gelindiğinde gelir bütçelerine yenilik getirilmiş, tütün, tuz ve ispirotolu içkilerden alınan Milli Müdafaa Vergisi normal bütçe masrafları dışında olağanüstü milli savunma harcamalarının karşılanmasına tahsis edilmiştir. Böylece 11 aylık tahsisatı 18.230.000 liraya yükseltilecek Milli Müdafaa Vergisi hasılatı, olağanüstü masraflara harcanmak üzere 1942 yılı gelir bütçesinden çıkarılmıştır.

57

29 Mayıs 1941'de kabul edilen 4040 sayılı *Fevkalâde Vaziyet Dolayısıyla Bazı Vergi ve Resimlere Zam İcrasına Dair Olan 3828 Numaralı Kanuna Ek Kanunun* 27. maddesi uyarınca tütün ve içkilerden 2460 ve 3828 sayılı yasalar gereğince alınan müdafaa vergilerine aşağıda belirtilen miktarlarda zam yapılmıştır. Buna göre yirmi sigaralık paketlerden fiyatı on bir kuruş ve daha yukarı olanların her bir paketinden bir kuruş; bu fiyatın altında satılanların her bir paketinden yirmi para; enfiye ve tömbeki dâhil fabrika mamullerinden yirmi beş gramlık paketlerde satılan tütünlerin her bir paketinden altmış para; diğer bilumum mamullerin yirmi ve yirmi beş gramlık her bir paketinden bir kuruş Müdafaa Vergisi alınmıştır. Asker sigaraları Müdafaa Vergisi dışında bırakıldığı için yukarıdaki zamma tâbi olmamıştır. Bir ere günlük verilecek sigara miktarı Bakanlar Kurulunun onaylayacağı talimatname ile belirlenmiş, asker sigarasının er ve onbaşılar dışında satın alınması veya bulundurulması yasaklanmıştır. Bu kişiler dışında yer alan asker sigaralarına Hükümetçe el konulup Tekel İdaresine verilerek bunlardan sigara başına bir kuruş para cezası alınmıştır. Bu ceza da yarım liradan az ve iki yüz liradan fazla olmamıştır.⁵⁸

arasında ilk sırada yer alırken, bunu kuru meyve ve pamuk takip etmiştir. Habil K.H. Olsen, "Hububat Müstahsili Olarak Türkiye", Çev. Fethi Açıl, *Ziraat Dergisi*, S. 131, Yıl: 15, Mart 1955, s. 45.

53 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 28.05.1934, s. 370; *Resmi Gazete*, Sayı No: 2714, 30 Mayıs 1934; 17 Şubat 1940 tarih ve 3828 sayılı *Fevkalâde Vaziyet Dolayısıyla Bazı Vergi ve Resimlere Zam İcrasına ve Bazı Maddelerin Mükellefiyet Mevzuuna Alınmasına Dair Kanunun* 12. maddesi uyarınca 2460 sayılı Kanunla tütün ve içkilerden alınmakta olan müdafaa vergisine zam yapılmıştır. Bu zam miktarları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 21, 17.05.1940, s. 326-327; *Resmi Gazete*, Sayı No: 4519, 27 Mayıs 1940.

54 TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 22.05.1939, s. 236; TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1938 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, S. Sayısı: 181, TBMM Matbaası, Ankara, 1938, s. 77; TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1939 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 22.05.1939, S. Sayısı: 25, TBMM Matbaası, Ankara, 1939, s. 61, 96.

55 TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1940 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, S. Sayısı: 150, TBMM Matbaası, Ankara, 1940, s. 47; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1939, s. 260.

56 TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1941 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, S. Sayısı: 190, TBMM Matbaası, Ankara, 1941, s. 83; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, s. 352; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, s. 355.

57 TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, s. 351; TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1942 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, S. Sayısı: 146, TBMM Matbaası, Ankara, 1942, s. 70; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 62. Birleşim, 25.05.1942, s. 255; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 26. Birleşim, 24.05.1943, s. 156.

58 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 22, 29.05.1941, s. 311-312; *Resmi Gazete*, Sayı No: 4822, 31 Mayıs 1941; 2460 Sayılı Tütün ve Müskirattan Alınacak Müdafaa Vergisi Hakkındaki Kanun değişikliğine dair tasarı için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 106-66-19, Tarih: 28.09.1944; 2460 sayılı Yasanın birinci maddesinin A fıkrası, 26 Mart 1945 tarihinde kabul edilen 4708 sayılı Kanun ile şöyle değişikliğe uğramıştır: Tütün (Enfiye dâhil) ve tömbeki mamullerinin satış bedellerinin yüzde otuz beşi müdafaa vergisi olarak ayrılır. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 7, C. 27, 26.03.1945, s. 123; *Resmi Gazete*, Sayı No: 5973, 4 Nisan 1945.

Müdafaa Vergisinin yürürlükte bulunduğu bir süreçte Tütün ve Tütün İhisarı Kanununun uygulama harcamaları için bütçeden ödenekler de tahsis edilmiştir. 1940 yılında 3437 sayılı *Tütün ve Tütün İhisarı Kanununun* uygulama harcamaları için Tarım Bakanlığı bütçesinden ayrılan ödenek 3.000, 1941 ve 1942 yıllarında ise 500 lira olarak belirlenmiştir.⁵⁹ Bu rakam 1943'te 1.000, 1944'de ise 2.000 liraya çıkarılmıştır.⁶⁰ 1945 yılının 7 aylık bütçesinden tahsis edilen bu ödenek 350 lira düşükle 1.650 liraya indirilmiştir.⁶¹ 3437 sayılı Tütün ve Tütün İhisarı Kanununun uygulama giderleri kapsamında 1946 yılında Tarım Bakanlığı bütçesinden tahsis edilen ödenek 2.000, 1947'de ise 250 lira olarak tespit edilmiştir.⁶² Bu rakam 1948, 1949 ve 1950 yıllarında da yine 250 lira olarak belirlenmiştir.⁶³

Bir yandan Tütün İhisarı Kanununun uygulama masrafları olarak bütçeden para tahsis edilirken öbür yandan tütün taban fiyatlarıyla ilgili sorunlar yaşanmıştır. Akhisar Tütüncüler Birliği Başkanının da içerisinde yer aldığı bir heyetin 3 Ocak 1946 tarihinde Ticaret Bakanlığına çektiği bir telgrafa göre: Tütüne 140 kuruş taban fiyatının verilmesi 8.000 aileyi endişelendirmiştir. 3 Aralık 1945'de Ticaret Bakanlığında yapılan toplantıda il temsilcilerinin de belirttiği gibi şiddetli kuraklık ve hastalık nedeniyle tütüncülüğün acil şekilde himaye edilmesi, üreticileri yok olmaktan kurtaracaktır. Taban fiyatı 140 kuruş olduğu takdirde, 190 kuruş maliyet hesabı ve devlet vergileriyle beraber kg'da 75 kuruş zararı sineye çekmek, her üreticiye, bırakın tütün yetiştirmeyi, yaşama imkânı bile tanımayacaktır. Bu durumda taban fiyatının maliyet fiyatına yakın bulunması için en azından 190 kuruş olarak belirlenmesi ve Devlet kurumları tarafından müdahale fonundan iki milyon kg'lık satın alımın gerçekleştirilmesi, tütüncülere ümit ve hayat kazandıracaktır.⁶⁴

Tütünün taban fiyatlarıyla ilgili sıkıntıların yaşandığı bir süreçte zaman zaman ödeme sorunlarıyla da karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Turgutlu ilçesinin Akçapınar, Yeniköy ve Urganlı köyleriyle Cumhuriyet mahallesi ekicileri, tütünlerini 22 Şubat 1946'da Tekel İdaresine sattıkları halde paralarını alamadıkları gerekçesiyle Başbakanlığa bir telgraf çekmişlerdir. Başbakanlık bu telgrafı Gümrük ve Tekel Bakanlığına havale etmiş, yapılan inceleme sonucunda, tütün sahiplerine paralarının ödenmesi için Tekel Manisa Başmüdürlüğüne talimat verilmiştir.⁶⁵

59 TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, s. 193; TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1941 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, S. Sayısı: 190, TBMM Matbaası, Ankara, 1941, s. 38; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, s. 286; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, s. 279.

60 TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1943 Mâlî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 7, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 24. 05.1943, S. Sayısı: 47, TBMM Matbaası, Ankara, 1943, s. 124; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 24. 05.1943, s. 248; TBMM, *Zabit Ceridesi*, 1944 Mâlî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 22.05.1944, S. Sayısı: 120, TBMM Matbaası, Ankara, 1944, s. 104; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 22.05.1944, s. 283; 3437 sayılı Tütün ve Tütün İhisarı Kanunu hakkında bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 18, 10.06.1938, s. 795; *Resmî Gazete*, Sayı No: 3943, 25 Haziran 1938; TBMM, *Zabit Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 26, 74. Birleşim, 10.06.1938, s. 76-77.

61 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1945 Yılı 7 Aylık Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 21.05.1945, s. 302.

62 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1946 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 3, C. 20, 17.12.1945, s. 266; TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1947 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18.12.1946, s. 269.

63 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1948 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 26.12.1947, S. Sayısı: 30, TMMM Basımevi, Ankara, 1947, s. 69; TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1948 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 26.12.1947, s. 293; TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, s. 312/9; TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 24, 55. Birleşim, 24.02.1950, s. 1169.

64 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 123-782-1, Tarih: 03.01.1946.

65 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 78-487-4, Tarih: 27.06.1946.

Tütünün bedelini ödeme sıkıntısının yanı sıra fiyatının düşüklüğü konusunda da üreticilerin şikâyetlerinin söz konusu olduğu bilinmektedir. Bafra Tütün Ekicileri Cemiyeti Başkanı Ömer Guris tarafından 21 Mart 1946 tarihinde Ticaret Bankalığına gönderilen bir yazıda, tütün fiyatlarının düşüklüğünden bahsedilmektedir. Bakanlık bu durumu şöyle açıklamıştır: Karadeniz Bölgesinin 1945-1946 tütün piyasasını düzenleme görevi Tekel İdaresine bırakılmış ve Tütün Limitet Şirketine de Gümrük ve Tekel Bakanlığının talebi üzerine Milli Korunma Fonuyla belirli bir miktar tütün alma yetkisi verilmiştir. Bu nedenle herhangi bir sıkıntı halinde doğrudan Tekele müracaat edilmesi gerekmektedir.⁶⁶

Akçaabat çevresinden de tütün fiyatlarıyla ilgili şikâyetler söz konusu olmuştur. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na 20 Nisan 1946'da Akçaabat çevresinden gönderilen bir mektupta tütün satışının üretici lehine düzenlenmesi talep edilmektedir. Gümrük ve Tekel Bakanlığı bu talebi inceleyerek şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: Akçaabat'ta 1945 yılı içerisinde yetiştirilen 2.700.000 kg tütünden, 378.129 kg'ı, 270 kuruştan tüccara; 1.057.704 kg'ı da 257 kuruştan Tekel İdaresine, 20 Mayıs 1946'ya kadar satılmıştır. Böylece toplamda 1.435.833 kg tütün, ortalama 260 kuruştan pazarlanmıştır ki bu rakam belirlenen piyasa fiyatının on kuruş üzerindedir. Aynı yılda Akçaabat'ta dekar başına elde edilen tütün miktarı 87 kg, kg başına maliyet 187, 80 kuruş ve piyasa fiyatı ise 250 kuruştur. Buna karşın Dünyanın en iyi tütünlerinden birini yetiştiren Samsun'da her bir dekardan elde edilen verim 57 kg, maliyet fiyatı 180,18 kuruş ve belirlenen piyasa fiyatı ise 272 kuruştur. Bu rakamlara göre: Trabzon ve havalisinde Samsun'a göre verimin yüksek, maliyetin düşük ve belirlenen piyasa fiyatının üreticiyi korur nitelikte olması, Akçaabat tütün piyasasında şikâyeti ortaya koyacak bir durumun bulunmadığını göstermektedir. Tekel İdaresinin eksperlerinin karakter ve mesleki deneyimleri, yolsuzluğa elvermediği gibi memurları da üreticiyi koruyarak kanun ve yönetmelikler kapsamında görevlerini yerine getirmektedir.⁶⁷

Bu arada 1946 yılı tütünlerinin üretim, stok durumu, piyasa açılış tarihi ile müdahaleye gerek olup olmadığı ve dış satış imkânlarını, gözden geçirmek amacıyla Tarım, Ticaret, Gümrük ve Tekel Bakanlıkları temsilcileriyle 1946 yılının Ekim ayı içerisinde toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda:⁶⁸

1. Aynı yılda Ege'de 50.000.000, ülkede 100.000.000 kg'a ulaşacağı tahmin edilen tütünün satışını serbest bırakmanın sakınca teşkil edeceği tespit edilmiş, fakat yapılacak müdahalenin şekil ve sınırının ne olması gerekeceği hususunun piyasanın inkişafını bekleyerek ilerde konuşulması kararlaştırılmıştır.

2. Ticaret Bakanlığı ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Ege piyasasının 1946 yılının aralık ayı sonlarına doğru açılacağını belirlemiş, bu piyasanın durumuyla ilgili tüccar ve üretici temsilcileriyle 29 Kasım 1946'da Ticaret Bakanlığında bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. Bu durumda piyasaya müdahale imkân şekil ve sınırı konusunun toplantıdan evvel Bakanlıklar arasında konuşulmasında ve müdahalede Maliye Bakanlığı yetkililerinin de bulunmasında fayda görülmüştür. Bu görüşü uyulduğu takdirde 27 Aralık 1946 günü saat 15'de Gümrük ve Tekel Bakanlığında yapılacak toplantıya katılacak temsilcilerin isimlerinin bildirilmesi istenmiştir.

Aynı yılda Bakanlar Kurulu da, üreticilerin tütünlerini işletme yöntemleriyle ilgili tüzükte değişiklik yapılmasını kabul etmiştir. Buna göre: tütünlerin denk boyları 80 cm

66 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 84-530-4, Tarih: 21.03.1946.

67 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 78-487-3, Tarih: 12.06.1946.

68 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 182-253-25, Tarih: 20.11.1946.

olurken, ağırlıkları 20 kg'dan az ve 30 kg'dan fazla bulunmayacaktır. Rumeli kârı⁶⁹ dizi tarzında işlenecek denklemlerin boyu 60 cm olurken, ağırlıkları 10 kg'dan az ve 25 kg'dan fazla bulunmayacaktır.⁷⁰

Bu dönemde tütünün standardizasyon, teşkilatlanma ve fiyat sıkıntılarının yanı sıra Ticaret, Tarım ve Tekel Bakanlıklarının bir koordinasyon içerisinde çalışmama sorunu da yer almıştır. Bu nedenle tütüncülüğün her alanda geliştirilmesi için idari, ticari, iktisadi, mali ve teknik problemlerini ele alacak tam yetkili bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur.⁷¹

Tütünün pazarlama sorunları da her dönemde kendini hissettirmiştir. Kars Milletvekili Hüsamettin Tuğaç, 1948 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden söz alarak tütün piyasasının sıkıntılarıyla ilgili bilgiler vermiştir. Tuğaç'a göre: Toprak ürünleri arasında bulunan tütün, başlıca ihraç maddelerinden birini teşkil etmektedir. Dünya pazarlarının değişmesi, Avrupa'nın içinde yer aldığı ekonomik buhran, açlık ve döviz sıkıntısı karşısında tütünler elde kalmıştır. Ziraat Bankasının 70 milyon lirası tütün ve diğer bazı ürünlere bağlandığı için köylüye kredi bulmakta zorluk çekilmektedir. Bu nedenle tütün, fındık gibi lüks mahsuller yerine, hububat ve yağlı ürünler ekimine ağırlık verip, Avrupa'nın ihtiyaç göstereceği et hayvanının sorununu en kısa sürede halletmeliyiz.⁷²

Tütünün piyasa sıkıntılarının gündemde olduğu bir süreçte 06.07.1948 tarih ve 5243 sayılı *Erzincan'da Yaptırılacak Meskenler Hakkındaki Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanun gereğince Erzincan felâketzedelerine yaptırılacak evler için karşılığını tütünle ödemek üzere Avusturya'dan 854 lojmanlık hazır ev malzemesi taahhüdüne girişilmiştir. Bu malzeme karşılığında verilecek tütün bedeli 2.100.000 lira olarak tahmin edilmiş, ödemenin 3 yıllık vadeli bonolarla yapılması kararlaştırılmıştır. Bu bonoların evlerin cam, kiremit ve siva gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılması düşünülmüştür.⁷³

Bu arada Türkiye'de 1949 yılı itibarıyla döviz getiren değerli mahsullerden biri olan tütünü yetiştirme ve pazarlama imkânının ABD gibi ülkelerin rekabetine maruz kalması,

69 Rumeli tarzı denklemler, *Rumeli Kârı* denk sandıklarında yapılır. Denk sandıkları 60 cm boyunda, 50 cm eninde ve 80 ile 100 cm derinliğindedir. Denk sandıklarının eni tütünlerin boyutlarına göre hareket halindeki bir bölme tahtası ile ayarlanabilmektedir. Menşinin özelliğine ve denkleme tarzına göre aynı kalitede ve tavlandırılmış durumdaki yaprak tütünler denk sandığına dizi, pastal veya demet halinde yığılırlar. <http://www.tutuneksper.org.tr/kaynaklar/manipulasyon/yaprak-tutun-manipulasyonu>, Erişim Tarihi: 01.04.2020.

70 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Gümrük ve Tekel Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, S. 33, Yıl: 4, Mart 1946, s. 93-94.
71 İhsan Arif Gökpınar, "Yapılacak İlk İş", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 198, Yıl: 1 Aralık 1947, s. 3; "Tütüncülüğümüz", *Anadolu*, 31 Ocak 1941, Sayı No: 8427; Tütüncüler 1947 yılının Ekim ayında Ankara'da bir araya geldiklerinde Hükümetin Almanya'da yaptığı temaslar üzerinde durmuştur. Hükümetin bu hareketi kamuoyunda da memnunluk uyandırmıştır. Zeki Hakimoğlu, "Türk Tütüncüler Birliğinin Raporu", *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 200, Yıl: 9, 20 Mayıs 1948, s. 8; Ayrıca, 1944 ve daha önceki yıl ürünü olup gümrük çıkış vergisine tabi 1947 yılı içerisinde ihraç edilmesi öngörülen 3.000.000 kg tütünden alınacak verginin 1.000.000 liraya ulaşacağı tahmin edilmiştir. TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1947 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18.12.1946, S. Sayısı: 9, TBMM Basımevi, Ankara, 1946, s. 103-104; Türkiye ile Çekoslovakya hükümetleri arasında mal mübadelelerini artırmak amacıyla Türk tütünü ile Çekoslovak mamulleri arasında belli şartlar altında takas yapılması kararlaştırılmıştır. Bu takas uzlaşması teklifi ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-164-8, Tarih: 07.06.1946.

72 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 23. Birleşim, 26.12.1947, s. 336.

73 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1948, S. Sayısı: 133, TBMM, Basımevi, Ankara, 1949, s. 155-156; 6 Temmuz 1948'de kabul edilen 5243 sayılı *Erzincan'da Yaptırılacak Meskenler Hakkındaki Kanun*un birinci maddesine göre: Eski Erzincan Belediye sınırları içerisinde; kendileri veya varisleri adlarına tapuda kayıtlı meskenlerden depremde yıkılanların yerine satılmak üzere konut yaptırılması için yıllık ödeme miktarı 2.000.000 lirayı geçmemek şartıyla 6.000.000 liraya kadar gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmiştir. Bu teşebbüste yukarıdaki miktarları geçmemek üzere faizleriyle birlikte bono çıkarmaya Maliye Bakanlığının yanı sıra Bayındırlık Bakanlığı da yetkili kılınmıştır. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 8, C. 30, 06.07.1948, s. 711; *Resmî Gazete*, Sayı No: 6955, 12 Temmuz 1948.

İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)

üretimi olumsuz etkileyeceği yönünde fikirlerin ileri sürülmesine yol açmıştır. Ancak bu duruma karşı kaliteli tütün yetiştirmeye önem vermek, maliyeti düşürmek, müşterileri kaybetmemenin yanı sıra yeni pazarlar elde etmek için siyasi ve ekonomik alanda gelişme göstermek, hükümetin en önemli görevleri arasında yer almıştır.⁷⁴

Tütünün ticaretinin geliştirilmesi ve sorunlarının halledilmesinde dış yardımların da etkili olduğu görülmektedir. Avrupa İktisadi İşbirliği Türkiye İcra Komitesi Başkanı Mr. Russel Dorr'un, 12 Eylül 1949 tarihinde İzmir Tüccar Kulübünde Marshall Planı hakkında verdiği bilgiye göre: Bu Plan kapsamında finanse edilen Avrupa Ödeme Anlaşması sayesinde tütün ve kuruyemiş ticareti büyük ölçüde düzelişmiş, İktisadî İşbirliği İdaresinin Türkiye'nin bütün sorunlarıyla ilgilenmesi bunların iyileşme eğilimine girmesine yol açmıştır.⁷⁵

Tablo 2'de 1938 ile 1950 yılları arasında Türkiye'den dış ülkelere yapılan yaprak tütün ihracatı gösterilmiştir.

TABLO: 2. Türkiye'de Yaprak Tütün İhracatı (1938-1950)

Yıllar	Tütün Miktarı (Ton)	Tütün Değeri (Lira)	Genel İhracat (Lira)	Yaprak Tütün İhracatının Genel İhracat Tutarına Oranı %
1938	43.284	37.775.000	144.947.000	26
1939	43.284	38.775.000	127.389.000	30
1940	27.388	24.222.000	111.446.000	21
1941	31.657	30.665.000	123.081.000	24
1942	42.918	49.753.000	165.034.000	30
1943	44.182	98.494.000	257.152.000	38
1944	30.233	80.476.000	232.530.000	34
1945	38.072	97.286.000	218.929.000	44
1946	28.536	96.034.000	432.094.000	22
1947	42.293	179.532.000	625.244.000	28
1948	49.168	173.024.000	551.038.000	31
1949	77.627	258.988.000	693.910.000	37
1950	49.237	169.723.000	737.587.000	23

Kaynak: İGM, İstatistik Yıllığı 1939-1940, Yayın No: 159, Ankara, 1940, s. 278; İGM, İstatistik Yıllığı, 1942-1943, Yayın No: 226, Ankara, 1944, s. 218; İGM, İstatistik Yıllığı 1942-1945, Yayın No: 255, Ankara, 1946, s. 373; İGM, İstatistik Yıllığı 1948, Yayın No: 285, Ankara, 1948, s. 422; İGM, İstatistik Yıllığı 1949, Yayın No: 303, Ankara, 1949, s. 321; İGM, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, Yayın No: 328, Ankara, 1950, s. 293; İGM, İstatistik Yıllığı 1951, Yayın No: 332, Ankara, 1951, s. 357, 397; İGM, İstatistik Yıllığı 1952, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 431; İGM, *1959 İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 252.

74 Salih Zeki Ekimci, "Hangi Mahsullerimizin İstihsalini Artırmalıyız", *Türk Ekonomisi*, S. 75, Yıl: 7, Eylül 1949, s. 204.

75 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ağustos 1949, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, S. 76, Yıl: 7, Ekim 1949, s. 237; Karadeniz tütün piyasası 30 Ocak 1950 günü saat 10'da Samsun Tekel Merkez Binasında açılmıştır. Bu açılışa birlikte yapılan alım çalışmalarının ayrıntıları ve için Bk. "Karadeniz Tütün Piyasası Dün Açıldı", *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1950, Sayı No: 9151.

Tablo 2'ye göre: 1938'de 43.284 ton olan tütün ihracatı 5.953 ton artışla 1950'de 49.237 tona yükselmiştir. Buna karşılık 37.775.000 lira olan tütün ihracat tutarı 131.948.000 lira artışla 169.723.000 liraya çıkarılmıştır. Ayrıca 1938'de 144.947.000 lira olan Türkiye'nin genel ihracat tutarı 592.640.000 lira artışla 1950'de 737.587.000 liraya yükselmiştir. Böylece 1938'den 1950'ye kadar olan süreçte tütün ihracat miktarında %13,75; ihracat tutarında %349,29 ve genel ihracat değerinde ise % 408, 86 oranında bir artış sağlanmıştır.

Aynı yıllar arasında yaprak tütün ihracatının genel ihracat tutarına oranı 1940'da en düşük rakamla %21 iken 1946'da %22 ve 1950'de %23 olmuştur. 1945'te en yüksek rakamla genel ihracat tutarının %44'ünü teşkil eden yaprak tütünü, 1943'te %38 ve 1949'da %37 oranıyla sıralamada yerini almıştır. Neticede II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılında genel ihracatın neredeyse yarısına yakını olan %44'ünü yaprak tütünün meydana getirmesi, bu ürünün ülke ekonomisine katkı sağlayan ne denli önemli bir meta olduğunu gözler önüne sermektedir.

4. Tütün Faaliyetlerinde Teşkilatlanma

İnönü Dönemi'nde tütün ticaretinin geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmalara paralel olarak tütün faaliyetlerinde teşkilatlanmaya da gidildiği görülmektedir. Bu dönemde Tekel Genel Müdürlüğünü teşkil eden beş birimden biri olan Tütün İşleri Müdürlüğü, ülke tütüncülüğünü ilgilendiren konularla meşgul olmak ve Tekel İdaresine ait görevleri yerine getirmek için yetkili kılınmıştır. Müdürlüğün tütüncülükle ilgili meşgul olduğu konular şöyle özetlenebilir:⁷⁶

1. Ülke tütün ekimini mevcut kanun ve tüzüklere göre denetlemek,
2. Yaprak tütün alım satımıyla ilgili yasal düzenlemeleri uygulamak,
3. Türk tütünlerinin ıslah ve gelişimini sağlamak,
5. Tütün hastalıklarıyla mücadele etmek.

Tütün İşleri Müdürlüğünün Tekel İdaresine ait görevleri ise şunlardır:⁷⁷

1. Tekelin ihtiyacı olan yaprak tütününü doğrudan üreticiden satın almak,
2. İdarenin yaprak tütünlerini işleyerek stoklamak,
3. Sigara ve tütün ürünlerini imal edip Satış İşleri Müdürlüğüne teslim etmek,
4. İdare için gerekli tütün teknisyenlerini yetiştirmek.

Kısaca, Tütün İşleri Müdürlüğü, tütünün tohum halinde tarlaya atılmasından sigara haline getirilmesine kadar geçirdiği bütün evreleri içine almıştır.

Tütün İşleri Müdürlüğünün idaresi altında şu birimler yer almıştır: ⁷⁸

A. Yaprak Tütün Ziraat Şubesi

B. Ziraat Fen Şubesi

⁷⁶ Adnan Taşpınar, "Tütün İşlerimiz", İktisadi Yürüyüş, C. 6, S. 66-67, Yıl: 3, 16 Eylül 1942, s. 5.

⁷⁷ Taşpınar, *a.g.m.*, s. 5.

⁷⁸ Taşpınar, *a.g.m.*, s. 77.

C. Yaprak Tütün Satın Alım Şubesi

D. Yaprak Tütün İmalat ve Stok Şubesi

E. Tütün Fabrikalar Şubesi

Bu 5 şubeye, 11 adet yaprak tütün işleme evi, 112 adet yaprak tütün bakım evi, 1 adet çul işleme evi, 6 adet tütün sigara fabrika ve atölyesi, 1 adet kutu fabrika ve matbaası, 1 adet tütün enstitüsü, 2 adet tütün deneme istasyonu ve 3 adet tütün deneme tarlası bağlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen tütün şubelerinden: A. *Yaprak Tütün Ziraat Şubesinin* başlıca görevleri şunlardır:⁷⁹

1. Tütün ekimini kanun ve mevzuatlara göre kontrol etmek,
2. Yaprak tütün alım satımını kanun ve tüzüklere göre denetlemek,
3. Yaprak tütünlerinin ambarlara zamanında getirilmesini temin etmek suretiyle kaçakçılığa meydan vermemek, tütün tarımıyla uğraşanlara ait sayısı 160'a ulaşan emanet ambarlarını idare etmek,
4. Tütün tüccarlarına ait hesap ve depoları denetlemek,
5. Tütün eksperlerine ehliyet verilmesinde Devlet mevzuatını uygulamak,⁸⁰
6. Tütün ekim, alım, satım ve ihracatına ait istatistikler hazırlamak.

B. *Ziraat Fen Şubesi* tütüne ait teknik konularla meşgul olurken şu görevleri yerine getirmiştir:⁸¹

1. Türk tütün tohumunun ıslahı,
2. Tütün ekim yöntemlerinin iyileştirilmesi,
3. Tütün kurutma ve denkleme yöntemlerinin ıslahı,
4. Tütün hastalık ve haşereleriyle mücadele,
5. Tütün laboratuvar çalışmalarının yürütülmesi,
6. Tekel eksperlerinin yetiştirilmesi,

Ziraat Fen Şubesine bağlı birimler arasında Maltepe Tütün Enstitüsü, Samsun Tütün Deneme İstasyonu, Akhisar'da Ege Tütün Deneme İstasyonu, Pertek, Silvan ve Malatya'da Şark Tütün Örnek Tarlaları yer almıştır.

C. *Yaprak Tütün Satın Alım Şubesi*: Tekel idaresinin ihtiyacı olan yaprak tütün satın alım işiyle uğraşarak şu görevleri yerine getirmiştir:⁸²

79 Taşpınar, *a.g.m.*, s. 77.

80 Tekel Genel Müdürlüğü, tütün eksperlerinin yetiştirilmesi için zaman zaman iki yılı teorik, üç yılı da staj olmak üzere 5 yıllık bir eğitim süreci kapsamında kurslar düzenlemiştir. Bu kurslara 30 yaşını geçmeyen askerliğini yapmış, lise veya muadil bir ziraat okulunu bitirenler katılabilmektedir. Bu konu ile ayrıntılı bilgi almak için Bk. *Akşam*, 9 Kasım 1943, Sayı No: 9000.

81 Taşpınar, *a.g.m.*, s. 77.

82 Taşpınar, *a.g.m.*, s. 77.

1. İdarenin harman ihtiyacına göre, doğrudan ekiciden yaprak tütün satın almak,
2. İhtiyacı olan ekicilere avans vermek ve çul dağıtmak suretiyle yardımda bulunmak,
3. Tütün çevrelerinde yetiştirilen mahsulün değer fiyatla satışını temin ederek piyasayı dengede tutmak,
4. İdare eksperleri aracılığıyla ekiciye tütün yetiştirme ve denkleme konusunda tavsiyelerde bulunmak,
5. Tütün piyasasında yer alan dış ülke alıcılarına kolaylık sağlayarak ihracatın artırılmasına yardımcı olmak,

D. *Yaprak Tütün İmalat ve Stok Şubesi*: Alınan yaprak tütünleri tasnif, işleme ve stok halde koruma işleriyle uğraşarak şu görevleri yerine getirmiştir:⁸³

1. Satın alınan yaprak tütünlerin işlenmesini sağlamak,
2. Yaprak tütün stokunun bakım ve muhafazasını temin etmek,
3. Sigara fabrikalarının tütün ihtiyacını karşılamak,
4. İşleme ve bakım evlerinin idaresini sağlamak,
5. İşleme ve bakım eksperlerinin idaresini temin etmek,
6. Yaprak tütünün ambalaj ihtiyacını gidermek,
7. Yaprak tütünün maliyet hesaplarını tutmak,

Yaprak Tütün İmalat ve Stok Şubesine bağlı 11 işleme ve 112 bakım evinde 4.500 kadar işçi çalışmıştır.

E. *Tütün Fabrikalar Şubesi*: Bu birim idareye bağlı tütün ve sigara fabrikalarının teknik ve işletme faaliyetleriyle meşgul olarak şu görevleri yerine getirmiştir:⁸⁴

1. Sigara ve tütün ürünlerini imal edip satış bölümüne teslim etmek,
2. Tütün fabrikalarının rasyonel biçimde işletilmesini temin etmek,
3. Fabrikaların makine ve diğer tesis projelerini hazırlamak,
4. Fabrikaların tüm kadrolarını düzenlemek,
5. Teknik şartnameler hazırlamak,
6. Matbaa ve kutu imalat işlerini yürütmek,
7. Tütün ürünlerinin maliyet hesaplarını tutarak kontrol etmek,
8. Tütün İşleri Müdürlüğünün diğer teknik işlerine bakmak,

9. Fabrikalarda üretilen sigara ve tütün mamullerinin kalitesini kontrol ederek gerekli tedbirleri almak.

83 Taşpınar, a.g.m., s. 77.

84 Taşpınar, a.g.m., s. 77.

5. Tütün Şirketleri

İnönü Dönemi'nde tütün çalışmalarında teşkilatlanmaya gidilmesiyle beraber tütün şirketlerinin ihdas edilmesine de önem verildiği bilinmektedir. Ülke içi ve dışında işlenmiş ya da işlenmemiş yaprak tütünün alım satım, ihraç ve komisyonculuğunu gerçekleştirmek amacıyla İzmir'de 25 yıl süre ve 200.000 lira sermaye ile *Tütün İhracat Türk Anonim Şirketinin* kuruluşuna başlanmıştır. Bu şirketin Ticaret Bakanlığından gönderilen sözleşme tasarısı ve sermayesinin dörtte birinin temin edildiğini gösteren banka mektubu 16 Ekim 1940'da Bakanlar Kurulunca incelenerek onaylanmıştır.⁸⁵

Yine, tütünlerin alım, satım, ihraç ve işletilme görevini yerine getirmek amacıyla 50 yıl süre ve 200.000 lira sermaye ile İstanbul'da *Mahsul Tütün İhracat Türk Anonim Şirketinin* teşkiline başlanmıştır. Adı geçen şirketin Ticaret Bakanlığından gönderilen sözleşme tasarısı ve sermayesinin dörtte birinin sağlandığını belgeleyen banka mektubu, 25 Kasım 1940'da Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁸⁶

II. Dünya Savaşı yıllarında tütün şirketlerinin kuruluş çalışmalarının sürdürüldüğü görülmektedir. Başta tütün alım, satım, ihraç, işletme görevleri olmak üzere bu mahsule yönelik bütün işlemleri yerine getirmek amacıyla İstanbul'da 30 yıl süre ve 100.000 lira sermaye ile *Türk Tab Tütün İhracat Türk Anonim Şirketinin* teşkiline başlanmıştır. Bu şirketin sözleşme ve sermayesinin %25'inin tedarik edildiğini belgeleyen Banka mektubu, 31 Temmuz 1941'de Bakanlar Kurulunca incelenerek kuruluşu kararlaştırılmıştır.⁸⁷

Savaş Dönemi'nde kabul edilen Milli Korunma Kanununun 26. maddesine dayanılarak üreticiden tütün satın alınması için Ticaret Bakanlığı hesabıyla *Yerli Ürünler Türk Anonim ve Türk Tütün Limited Şirketlerine* tahsis edilen 5.000.000 liralık döner sermayenin 10.000.000 liraya çıkarılmasına dair 251 sayılı Karar, 13 Ocak 1942'de Bakanlar Kurulunca uygulamaya konulmuştur.⁸⁸

II. Dünya Savaşı'nın olumsuz şartlarına rağmen tütün şirketlerinin ihdas edilme çalışmalarına devam edildiği gözlemlenmektedir. Yaprak tütünleri işlemek ve ticaretiyle uğraşmak amacıyla İstanbul merkezde 25 yıl süre ve 300.000 lira sermaye ile *Nemli Tütün Türk Anonim Şirketinin* teşkiline başlanmıştır. Adı geçen şirketin sözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin tedarik edildiğini gösteren banka mektubu, 8 Eylül 1943'de Bakanlar Kurulunca incelenerek kuruluşu onaylanmıştır.⁸⁹

Benzer şekilde, tütün ve toprak mahsulü ticaretiyle uğraşmak maksadıyla İstanbul merkezde 25 yıl süre ve 300.000 lira sermaye ile teşkiline başlanan *Turan Tütüncülük Türk Anonim Şirketinin* sermayesinin dörtte birinin tedarik edildiğini gösteren banka mektubu incelenerek 4 Mart 1944 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısıyla kuruluşu kararlaştırılmıştır.⁹⁰

Yine İstanbul merkezde her çeşit tütün faaliyeti ve ticaretiyle uğraşmak amacıyla 20 yıl süre ve 500.000 lira sermaye ile kuruluşuna başlanan *Fumaro Türk Tütün Anonim Ortaklığının* sözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu, 2 Şubat 1945'de Bakanlar Kurulunca incelenerek faaliyetine izin verilmiştir.⁹¹

85 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 92-99-5, Tarih: 16.10.1940.

86 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 93-108-4, Tarih: 25.11.1940.

87 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 95-68-3, Tarih: 31.07.1941.

88 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 97-108-12, Tarih: 13.01.1942.

89 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 102-65-16, Tarih: 08.09.1943.

90 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 104-16-5, Tarih: 04.03.1944.

91 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 107-96-1, Tarih: 02.02.1945.

Savaşın sonlarına doğru tütün şirketlerinin kuruluş çalışmalarının sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Her türlü ticaret, temsilcilik, acentecilik, komisyonculuk faaliyetleriyle uğraşmak amacıyla İstanbul merkezde 50 süre ve 100.000 lira sermaye ile kuruluşuna başlanan *Yaprak Tütün Türk Anonim Ortaklığının* ana sözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin ödendiğini gösteren banka mektubu, 27 Temmuz 1945’de Bakanlar Kurulunca incelenerek adı geçen şirketin faaliyete geçmesine izin verilmiştir.⁹²

İzmir merkezde Tütün İhracat Türk Anonim Şirketinin yanı sıra yeni bir şirketin daha kurulduğu bilinmektedir. Her çeşit ihracat, ithalat, komisyonculuk ve sanayi işleriyle uğraşmak üzere 50.000 lira sermaye ile teşkiline başlanan Üzüm, Tütün, İhracat Türk Anonim Ortaklığının ana sözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin ödendiğini gösteren banka mektubu, 27 Temmuz 1945’de Bakanlar Kurulunca incelenerek adı geçen ortaklığın kurulması kararlaştırılmıştır.⁹³

İnönü Dönemi’nde tütünün şirketlerinin yanı sıra bir bankasının da kurulması için çalışmalar yürütülmüştür. Recep Peker’in, 14 Ağustos 1946 tarihinde TBMM’de açıkladığı Hükümet Programına göre: Tütünün üretim ve ticaretinde özel teşebbüsü endişeye sevk etmeyecek biçimde sermayesine tekel idaresi, üretici ve tüccarın katılacağı bir Tütüncüler Bankasının kurulmasını sağlamak önemli bir husus olarak görülmüştür.⁹⁴ Bu nedenle 1946-1947 tütün piyasasının durgun geçmesi üreticiyi zor duruma düşürürken, konu İzmir basınında da gündeme getirilmiştir. Üreticiler tarafından Ankara’ya çekilen şikâyet telgrafları ve gazetelerin ele aldığı başlıca husus, Hükümetin kuracağı Tütüncüler Bankasının sermayesine karşılık üreticiden %5 prim tahsil edilmesidir.⁹⁵ Bu Bankanın başlıca özelliği tütüncülere ait olmasıdır. Tekel İdaresinin bu örgütlemeye rolü ise ülke tütüncülüğünde söz sahibi bulunmasından ileri gelmektedir.⁹⁶

Bu arada Akhisar Tütüncüler Birliğinin hazırladığı rapora göre, ülke tütüncülüğü Bulgaristan ve Yunanistan gibi Balkan ülkeleriyle şöyle kıyaslanmıştır:⁹⁷

1. Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkelerde tütünün devletçe desteklendiği ve sanayisi de tesis edildiği halde, Türkiye bu gelişmenin dışında sadece tarım sahasında varlığını hissettirebilmiştir.

2. Dış piyasalarda Türk tütünlerinin yeterli ticarethane, eksper ve harmancıları bulunmamaktadır.

3. İç satışlar için her iki ülkede üreticilerin çıkarlarını koruyacak kooperatif ve diğer teşekküller meydana getirildiği halde, Türkiye’de bu kuruluşlar yeterli sayıya ulaşmamıştır.

4. Türkiye’de tütün ticaretiyle uğraşan ve yabancı alıcı ve ortaklıklar adına faaliyette bulunan bir kaç şirket ve müessese dışında ihtiyacı karşılayacak yeter sayıda tütün tüccarı ve ihracatçısı da yer almamıştır. Kısaca tütünün tarımına rağmen ticaretinin geri kaldığını söylemek mümkündür.

92 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 108-46-13, Tarih: 27.07.1945.

93 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 108-46-17, Tarih: 27.07.1945.

94 “TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 0, C. 1, 3. Birleşim, 14.08.1946, s. 32; İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 173; İhsan Arif Gökpınar, “Tütün Bankası Etrafında”, *Türk Tütünü*, C. 9, S. 191, Yıl: 1 Mayıs 1947, s. 3.

95 Necdet Salih Kurdakul, “Tütün Bankası mı, Kooperatif mi”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 8, S. 173, Yıl: 8, 4 Mart 1947, s. 12.

96 İsmail Ziya Bersis, “Tütün Bankası”, *Türk Tütünü*, C. 9, S. 191, Yıl: 1 Mayıs 1947, s. 6.

97 Necdet Salih Kurdakul, “Tütüncülüğümüz ve Kooperatif Hareketleri”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 209, Yıl: 9, 11 Ekim 1948, s. 11.

Türk tütüncülüğünün ticaret ve endüstri bakımından bir kısım komşu ülkelerden geri kaldığı II. Dünya Savaşı sonrasında, tütün şirketlerinin kuruluş çalışmalarının sürdürüldüğü bilinmektedir. Kendi ve başkaları adına tütün alım, satım ve ticaretiyle uğraşmak üzere Ankara'da 25 yıl süre ve 10.000 lira sermaye ile *Austro-Türk Tütün Anonim Ortaklığının* tesisine teşebbüs edilmiştir. Adı geçen ortaklığın, ana sözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin ödendiğinin gösteren banka mektubu 13 Mart 1948'de Bakanlar Kurulunca incelenerek kuruluşuna izin verilmiştir.⁹⁸

Ayrıca Türkiye'de her türlü tütün alım, imal, satış, ihraç, ticaret ve komisyon işlerini yerine getirmek amacıyla İstanbul'da beş yıl süre ve 100.000 lira sermaye ile *Greek-American Tobacco Company* Tütün Ticareti Türk Anonim Ortaklığının tesisine girilmiştir. Bu ortaklığın, ana sözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu, 17 Ağustos 1948'de Bakanlar Kurulunca incelenerek kuruluşuna izin verilmiştir.⁹⁹

Greek-American Tobacco Company'nin kuruluşundan dört ay sonra CHP Genel Sekreterliğinden Başbakan Hasan Saka'ya gönderilen bir yazıda: Tütün yetiştiricilerinden iki yıldır kesilen ve 1949'da da kesilecek %5 pirim karşılığında üreticiyi himaye amacıyla aynı yıl içerisinde bir teşekkülün kurulması öngörülmüştür. Bu teşebbüsün gerçekleşmesinde hükümetin Genel İdare Kuruluyula işbirliği yapması hakkındaki Divanın 17 Aralık 1948 tarihli toplantısında verilen önerenin yine hükümete bırakılması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰

Bu konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı İnönü'nün TBMM'nin 1 Kasım 1949 tarihli açılış konuşmasında verdiği bilgilere göre: Tütün üreticilerinin %5 lerinden elde edilen sermaye ile kurulacak müessesenin kanun tasarısı Meclise sunulacaktır.¹⁰¹

Nihayet, tütün ticareti yapmak ve tütünün değerlendirilmesiyle piyasanın düzenlenmesi ve ekicilerin teşkilatlanmasına yardım etmek amacıyla 3780 sayılı *Milli Korunma Kanununa* dayanılarak kendilerinden prim alınan tütün ekicileri, Tekel Genel Müdürlüğü, TC. Ziraat Bankası ve diğer milli bankalar arasında, anonim şirketler ve diğer özel hukuk hükümlerine tabi olmak üzere 23 Mart 1950 tarih ve 5628 sayılı Kanunla *Türk Tütün Ortaklığı* kurulmuştur. 3659 sayılı Kanun hükümlerine tabi bulunmayan ortaklığın faaliyet süresi 50 yıl, merkezi ise İstanbul olmuştur. Bu sürenin uzatılması veya kısaltılması ortaklığın teklifi ve Bakanlar Kurulunun Kararı ile belirlenmiş, kuruluşun sermayesi 20 milyon lira olarak tespit edilmiştir.¹⁰²

6. Tütün Kongre ve Toplantıları

İnönü Dönemi'nde tütünün şirketlerinin teşkil edilmesinin yanı sıra kongre ve toplantılarının da düzenlendiği görülmektedir. 18 Ekim 1943 günü saat 10'da İzmir Halkevi salonunda toplanan Tütün Kongresi, ülke tütüncülüğü bakımından çok önemli kararların

98 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-21-4, Tarih: 13.03.1948; Diğer şirketler gibi *Austro-Türk Tütün Anonim Ortaklığı* da 865 sayılı Ticaret Kanununun 280. maddesine göre kurulmuştur. Bu kanunun adı geçen maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 4, 29.05.1926, s. 816; *Resmi Gazete*, Sayı No: 406, 28 Haziran 1926. 99 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 117-56-16, Tarih: 17.08.1948.

100 BCA, Yer Bilgisi: 490-1-0-0/ 454-1870-5, Tarih: 29.12.1948.

101 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 21, Birinci Birleşim, 01.11.1949, s. 5-6.

102 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 8, C. 32, 23.03.1950, s. 1330; *Resmi Gazete*, Sayı No: 7469, 29 Mart 1950; "Türk Tütünleri Ortaklığı", İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım 1949, s. 15; 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 21, 18.01.1940, s. 167-175; *Resmi Gazete*, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940; Ayrıca 3 Temmuz 1939 tarih ve 3659 sayılı Kanunun ayrıntıları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 20, 03.07.1939, s. 795; *Resmi Gazete*, Sayı No: 4255, 11 Temmuz 1939.

alınmasını sonucunu ortaya koymuştur.¹⁰³ Kongreye, İzmir ve Manisa milletvekilleri, İzmir Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı ve Müfettişi, Belediye Başkan Vekili, İzmir Ticaret Odası Başkanı ve Umumi Kâtibi, Tüccar Birlikleri Genel Kâtibi, İstanbul Tütüncüler Birliği Temsilcisi, Ekonomi Profesörü Refii Şükrü Suvla ile tütün eksper ve üreticileri katılmıştır. Ayrıca, Akhisar, Bafra, Bursa, Hendek, İstanbul, İzmir, Muğla, Sındırgı ve Samsun çevresinden kongreye tüccar ve temsilciler de iştirak etmiş, müzakereler 13 haber kuruluşu ve basın temsilcisi tarafından takip edilmiştir.¹⁰⁴

Kongrenin açılış konuşmasını Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü' yapmış¹⁰⁵ Divan teşkil edildikten sonra 9 maddelik gündem maddeleri okutulup bunlar üzerinde çalışabilmek amacıyla dört alt ihtisas komisyonu oluşturulmuştur. Bunlar:

1. Üretim, kredi ve alım,
2. Satış, ihracat, kredi ve kooperatif,
3. Tarım, ıslah mücadele ve tali maddeleri değerlendirme,
4. Kanun ve nizamname komisyonlarıdır.¹⁰⁶

19 Ekim 1943 günü saat 10'da Kongre Genel Heyetince verilen konuların incelemelerine geçen komisyonlar, ilk etapta Tekel İdaresi uzmanlarının verdiği raporları, ikinci etapta ise Ticaret ve Ziraat Odaları tarafından hazırlanan etütler ile üretici, tüccar ve eksperlerin temennilerini ele almıştır. Uzun uzadıya müzakere edilen bu konular çoğunluk kararıyla rapor haline getirilerek bir sonraki gün toplanacak Kongre Genel Heyetinin onayına sunulmak üzere Başkanlığa takdim edilmiştir.¹⁰⁷ Kongrenin üçüncü ve son günündeki toplantılarda hazırlanıp başkanlığa sunulan komisyon raporları kâtip tarafından okunarak sıra ile müzakere edilmiştir.¹⁰⁸

Görüşmeler esnasında tüccarlar ağırlığını koyarak satış kooperatifleri ve bunları finansa edecek bir bankanın teşkili aleyhine kamuoyu oluşturmuştur.¹⁰⁹ Kongrede arz edilen dilekleri ise şöyle özetlemek mümkündür.¹¹⁰

103 Yakup Kadri Yazman, "Tütün Kongresi Neticeleri", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 4/4; Kırkağaç'ın Bakır köyünden delege olarak seçilen Hilmi Bakırlı Kongrenin üç numaralı Ziraat, Islah, Mücadele ve Tali Maddeleri Değerlendirme Alt Kuruluna başkan seçilerek bu görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Bakırlı'nın kongre hakkında izlenimleri için Bk. "Tütün Kongresi Hakkında Maruf Müstahsillerimizin İntibaları", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 8.

104 Kongreye katılan tüccar ve temsilcilerin adlarıyla katıldığı yöreler hakkında ayrıntılı bilgi almak Bk. "Muhtelif Vilayetlerden Kongreye İştirak Edenler", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 8/4.

105 Suat Hayri Ürgüplü'nün kongre açılış konuşmasının ayrıntıları için Bk. "Gümrük ve İnhisar Vekili Suat Hayri Ürgüplü: Tütün Kongresi", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 6, 23.

106 "Tütün Kongresinde Konuşulan ve Karar Altına Alınan Meseleler", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 9.

107 "Kongrenin İkinci Günü", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 10.

108 "Kongrenin İkinci Günü", s. 10.

109 Tekel İdaresi tütün üretiminin üçte birini kendi ihtiyacı için satın alırken, kalan 40 milyon kg'ını da tüccar vasıtasıyla yabancı ülkelere ihraç etmiştir. Bu satıştan tüccarın %40 kar ettiği tahmin edilmektedir. Bu oranda kâr elde eden tüccarın kooperatifçiliğin aleyhinde bulunması bir gerçek olarak görülmüştür. Çünkü bu kooperatifler üreticiye borç para verip, onların mahsullerini de satacağından tüccarlara gerek kalmayacak bunların asalak ve zararlı bir unsur oldukları ortaya çıkacaktır. Suphi Nuri İleri, "Tütüncülüğümüzü Devletleştirebilir miyiz", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 7, 22; Kongrede 10 Haziran 1938 tarih ve 3437 sayılı *Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu* hakkındaki dilekler için Bk. Münir Karacık, "Tütün Kanunu Hakkında Dilekler", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 8/2, 20.

110 Yazman, "Tütün Kongresi Neticeleri", s. 4/4; Ticari Birlik Gazetesi sahibi İsmail Ziya Bersis'e göre: 18 Ekim 1943'te İzmir'de toplanan tütün kongresine Samsun, Bafra, Trabzon, Hendek, Düzce, İzmit, Bursa ve Hasankeyf çevrelerinden hiç bir tütüncü davet edilip dinlenmemiştir. Selim Cavid Yazman, "Münakaşa Edilen ve Bir Ka-

İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)

1. Hükümetçe teşkil edilecek heyetler aracılığıyla tütün derecelerinin tespiti ve bunların belgelere kaydedilmesinin yanı sıra yetkili bakanlıklarca da gerekli durumlarda üretimi artırma, azaltma ve sınırlandırma,

2. %12 oranındaki tütün vergisinin %8'e indirilmesi, yabancıların tütünü doğrudan çiftçilerden satın alması,

3. Tütünün ticaretini yapanların, tarımıyla meşgul olmaması,

4. Tütünün köylü elindeyken kontrol edilip satın alınması,

5. Eldeki stokun eritilmesinden sonra yeni piyasanın açılması,

6. Mevcut türlerin kaybedilmemesi için tütünün maliyetini ucuzlatarak kalitesinin artırılması,

7. Tütünün standardize edilmesinin yanı sıra reklam ve tanıtımının yapılması,

8. Dünya piyasalarını takip etmek amacıyla tütünle ilgili bir büronun tesis edilmesi,

9. Yabancı ülkelerde sigara fabrikaları açmanın yanı sıra kalitesi düşük tütünlerin ihracının engellenmesi,

10. Virginia tütünlerinin ekilmesinin önlenmesi,

11. Toprak mahsulleri vergisinin azaltılmasının yanı sıra kredilerin artırılması,

12. Bir kısım tütün ticaretiyle uğraşan kişilerin vergi vermeyip diğer bir kısmının vermesi eşitsizliği ortaya koyduğundan, ya bütün tüccarın beyanname sistemiyle vergi ödemesi, ya da ihraç edilen tütünün kilogramından muayyen bir verginin alınmasının temin edilmesi.

Kongre sonuçlarını şöyle özetlemek mümkündür:¹¹¹

1. Kongreye tüccar ve üreticilerin belli sayıda temsilci ile katılmaları birbirlerine üstünlük sağlama durumunu engellemiştir.

2. Kongre Divanının iyi yönetimi ve görüşmelerin belli bir ahenk içerisinde yapılmasıyla, tütüne yönelik bütün sorunlar tespit edilip tartışılmıştır. Bu suretle katılımcılar tütüncülüğünün gelişimi bakımından önemli sonuçları ortaya koyacak imkânı elde edebilmiştir.

3. Yine, Kongre Divanının, müzakereler esnasında ele alınacağı alt kurul raporlarını kısa sürede çoğaltıp üyelere dağıtmasıyla da gündem maddeleri rahatlıkla takip edilebilme imkânına kavuşmuştur.

4. Kongrenin aldığı kararlar temenni niteliğinden öteye geçememiş ise de Gümrük ve Tekel Bakanının bu temennilerin kısa sürede kanunlaştırılması yolunda gereken adımları

rara Raptedilmeyen Önemli Bir Konu: Tütün Kooperatifi", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 4/2; Tütün Kongresinin başlıca gündem maddeleri için Bk. Selim Cavid Yazman, "Tütün Kongresi", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 92, Yıl: 4, 15 Birinci Teşrin 1943, s. 1.

111 Yazman, "Tütün Kongresi Neticeleri", s. 4/4; Tütün Kongresi hakkında gazete ve dergilerin yaptığı değerlendirme için Bk. "Tütün Kongresi Hakkında Gazete ve Mecmualar Neler Yazdılar: Cumhuriyet, Yeni Asır, Anadolu, Birlik", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 4/3, 8; Kooperatifçilik hakkında bilgi almak için Bk. Şükrü, Bâban, "Tütün Kongresi Münasebetiyle: Kooperatifçiliğin Çeşitleri", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 4/1.

atacağını müjdelemesi, katılımcıları memnun etmiştir. Neticede kongre kendisine verilen görevi yerine getirmiş, sadece Kooperatif Kanununa yönelik değişikliği ilgili makamlara bırakmıştır.

Tütün Kongresinin katıplığında bulunan İzmir Ziraat Odası Başkanı Haydar Aryal'ın verdiği bilgilere göre: Kongre çalışmalarında eksper ve harmancı yetiştirme konusuna özen gösterilmesi can alıcı noktalardan birini teşkil etmiştir. Zira tütün davasında yeterli sayıda yetişmiş elemana sahip olmak milli bir görevdir. Kongrede çiftçi, tüccar ve devlet tekeliyle ilgili sorunlar masaya yatırılmış, istek ve dileklerin konuşulmasına fırsat verilmiştir. Ayrıca üretici ve tüccar, tütün gibi ekonomiye önemli girdi sağlayan bir ürünün değerlendirilerek dünyada satışının artırılması için müşterek çaba sarf etmiştir. Yine ülkenin birçok yöresinden gelen çiftçi, eksper ve tüccar gibi katılımcıların birbirlerini tanıma fırsatı yakalamaları, tütüncülük tarihinde önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir.¹¹²

Toplanan kongre münasebetiyle ilgili halkevinde bir de tütün sergisi açılmıştır. Sergide ülkenin çeşitli yörelerinden getirilen numuneler ve tütüne dair eserlerin yanı sıra bu mahsulün evsafi, hastalığı ve tedavi edilmesini sağlayan ilaç ve resimleriyle, ıslah çalışmaları yapan kurumların maketleri de teşhir edilmiştir.¹¹³

Kongre ile ilgili Gümrük ve Tekel Bakanlığı tarafından hazırlanan kitap hakkında İsmet İnönü'nün 3 Mart 1944 tarihinde yaptığı değerlendirmede Türk tütüncülüğüyle ilgili şu görüşlere yer verilmiştir:¹¹⁴

"-Yirmi beş yaşına gelmeden evvel çocuklarımızın tütün içmeğe başlamamalarını öğüt vermeye çalışıyorum. Yirmi beş yaşından sonra da aşırı derecede tütün içmenin, insanın çalışma kudretini, hususu ile bedeni ile çalışanların kudretini azaltacağına şüphem yoktur. Bu kayıtlarla beraber tütün bizim büyük bir mahsulümüzdür. Biz gerek devletin gerek vatandaşın tütün varidatı ile memleket umranında çok başarılar elde ettik. İleride de tütün varidatımız gerek devletçe gerek ticaretçe, memleketimiz imarının başlıca kaynaklarından olacaktır. Onun için tütün milli iktisadımızda büyük ve çok ehemmiyetli bir konudur. Büyük bir konu olan bu meseleler bütün milletin ilgisini çekmelidir. Bu ekonomi alanında eksikleri tamamlamak, hele dışarda satılıp yayılma imkânları bulmak her şeyden evvel fikir, çalışma yani kültür meselesidir. Bir kongrenin çalışmalarını havaya gitmekten kurtarıp toplamak, derli toplu etütler için örnek vermek demektir. Bunun için eseri takdir ettim."

İnönü Dönemi'nin sonlarına doğru tütün sorunlarıyla ilgili toplantılara devam edilmiştir. Tütün durumu, piyasanın açılış takvimi ve diğer meseleleri görüşmek üzere Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı ve Tekel Genel Müdürlüğü yetkilileri, milletvekilleri, Türk Tütün Limited ve yerli ürün temsilcileri ve tütün birlikleri delegelerinin iştirakiyle 16 Kasım 1949'da Ticaret Bakanlığında bir toplantı düzenlenmiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli'nin konuşmasıyla açılan toplantıda, tütün tüccar ve üreticilerinin müzakere edecekleri konuların gündemi hazırlanmıştır. Toplantı tüccar ve üreticiler olmak üzere iki komisyona ayrılırken, her biri kendi alanını ilgilendiren konular üzerindeki görüşlerini ayrı

112 Haydar, Aryal, "Tütün Kongresi Hakkındaki Düşünceler", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 95, Yıl: 4, 1 Birinci Kânun 1943, s. 9.

113 Tütün sergisinde teşhir edilen nesnelere ilgili ayrıntılı bilgi için Bk. "Kongre Münasebetiyle Tütün Sergisi", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin 1943, s. 8/3-4.

114 Ersin Gürdamar, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tütün Politikaları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Malatya, 2019, s. 148-149.

rapor halinde sunmuştur.¹¹⁵ Bu raporlar yapılan son genel oturumda okunduktan sonra her madde etrafın da geniş surette görüş alışverişinde bulunulmuştur.¹¹⁶

Toplantının gündemi şöyledir:¹¹⁷

1. Ekonomi ve Ticaret Bakanı tarafından toplantının açılışı,
2. Çalışma ve müzakere yönteminin tespiti,
3. Tütün piyasa açılış tarihinin belirlenmesi için üretici ve tüccar temsilcilerinin çalışmalarına dayanak olmak üzere Bakanlıkça hazırlanan programların kendilerine verilmesi.

Tütün Üreticileri Komitesinin çalışma programı ise şöyle tespit edilmiştir:

1. Bölgelere göre tütün üreticilerinin elindeki 1948 ve daha önceki yıllara ait mahsul stokları,
2. 1949 yılı tütün mahsulünün bölgelere göre tahmini ve bir önceki yıla göre üretim rakamları,
3. 1947-1948 ve bölgeler itibariyle 1949 yılı tütünlerinin evsafı,
4. 1949 yılı tütünlerinin satışa sunulmasındaki hazırlık durumları,
5. Tütün üreticisi bakımından bölgeler itibariyle piyasaların açılış tarihleri hakkında değerlendirme,
6. Dilek ve temenniler.

Tütün İhracatçıları Komitesinin çalışma programına gelince:

1. Bölgelerin, yıl ve kalite durumuna göre stokları,
2. Tüccar görüşlerine göre: dış ülkelerin, bir önceki yıla göre üretim, stok ve alım durumları,
3. Yine bir önceki yıla göre dış piyasa fiyatları,
4. 1949 yılı tütünleri için tüccarın tetkik ve tespit hazırlıkları,
5. Bölgeler itibariyle tütün piyasalarının açılış tarihleri hakkında müzakereler,
6. Tüccarın 1949 yılı ürünlerinden satın alacağı miktar hakkında tahminler,
7. Dilek ve temenniler.

Toplantı da tütün ekiminin tahdidi; Kocaeli gibi bir kısım vilayetlerde ambar ve depo yetersizliğinin giderilmesi; üreticilerin kredi ihtiyacının karşılanması; tütün ihracatının artırılması yönünde tedbirler alınması; eksper yetiştirilmesine özen gösterilmesi ve dış piyasa hareketleri hakkında üreticilere düzenli bilgiler verilmesi gibi konulara da yer

115 "Ankara'da Toplanan Tütün Kongresinin Tafsilatı", İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım 1949, s. 3; Ekicilerin Dilekleri", İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım 1949, s. 22; Metin Ünal, "Tütünün 75 Yılı", *Tütün Eksperleri Derneği Bülteni*, S. 39, Yıl: 7, Eylül-Ekim 1998, s. 7.

116 *Aydın Tarihi*, Aralık 1947, Sayı No: 169, s. 11.

117 "Ankara'da Toplanan Tütün Kongresinin Tafsilatı", s. 3.

verilmiştir. Bu hususlarla ilgili Ticaret Bakanlığı ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı temsilcileri gerekli müzakereleri yaparak açıklamalarda bulunmuştur.¹¹⁸

Ankara’da tekel yetkilileri, tüccar, idareci ve üreticiler tarafından gerçekleştirilen tütün toplantısında pek çok sorun müzakere imkânına kavuşmuştur. Bu suretle üretici ve tüccar kendi düşüncesini ileri sürerken yöneticilerin de orta yolu bularak genel menfaate uygun kararların alınmasına yardım etmesi, toplantının amacına ulaşmasında önemli bir gelişme olmuştur.¹¹⁹

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, Ege, Karadeniz, Marmara, Doğu ve Güneydoğu çevrelerinde yetiştirilen tütünün İnönü Dönemi’nde de ülkenin önemli üretim ve ihraç mahsullerinden biri haline geldiği bilinmektedir. Ancak bu mahsul tarımının düz sahalara indirilme çabası ve soğan ekilen alanların ve bağların tütün tarlalarına dönüştürülüp, kaliteden ödün verilmesi, Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile Tarım Bakanlığı uzmanlarının işbirliğine gidip ekim çevrelerindeki toprakları tahdit ve tespit etme sürecini hızlandırmıştır. Buna kaliteli tütün yetiştirenlere kredi desteği sağlanması da ilave edilince dış standartlara uygun, verimi bol, bir üretim sürecinin önü açılmıştır. Tütünün kalitesinin yükseltilmesi ve veriminin artırılması, Thrips ve Akdamar gibi haşere ve hastalıklarla yapılacak mücadelede önleyici tedbirlere müracaat edilip ilaçla müdahaleyi zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye’de tütün veriminin yükseltilmesi ve pipoyla suni kokulu sigaraların ABD’den ithalatına mani olmak amacıyla 1938’den 1942’ye kadar, ülkenin çeşitli yörelerinde girilen Virginia tohumu ekim denemelerinde; Antalya’da bu tohum terkiğine sahip bir mahsul elde edilebilmiştir. Buna ilaveten Çanakkale’ye bağlı Biga, Yenice ve Hamdi Bey’de yapılan tarımda, Ege Bölgesi özelliğinde tütün yetiştirilebilmiştir. Bu sayede kaliteli ve verimce üstün tohumların başka yörelerde de üretilmesi temin edilerek ilk etapta çiftçilerin gelirleri, ikinci etapta ise ülkenin döviz kaynaklarının artırılması amaçlanmıştır.

II. Dünya Savaşı’nın beslenme sorununun had safhaya ulaştığı yıllarında Tütün İslah Enstitüsü, yaptığı çalışmalarla tohumlardan yağ üretilebileceğini tespit etmiştir. Tütün tohumlarından yağ elde edilme faaliyetiyle, bu mahsulden verimli bir şekilde yararlanılmasının yanı sıra gıda sektörünün canlandırılması da hedeflenmiştir.

Bu dönemde tohum alanında yaşanan gelişmelerin tütün ihracatına da yansdığı gözlemlenmektedir. Türk tütününün pazarlama ve reklam sorunlarına rağmen, girdiği harmanlara katkı sağlayıp sert yabancı olanları yumuşatıp içilebilir bir hale getirebilmesi, bu mahsule olan rağbeti her geçen gün daha da artırmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında ülkenin açlık ve yoklukla mücadele çalışmalarında başta ABD, Almanya ve İngiltere olmak üzere farklı ülkelere yapılan yaprak tütün ihracatıyla elde edilen döviz, ülke ekonomisine önemli bir gelir kaynağı teşkil etmiştir. Ancak dış piyasalarda görülen canlılığa rağmen iç piyasalarda zaman zaman beliren tütünün taban fiyatı düşüklüğüyle ilgili şikâyetler, bu dönemin önemli sorunlardan biri haline gelmiştir.

Tütünün alkollü içkilerle birlikte ülkenin savunma harcamalarına katkı sağlamak üzere Milli Savunma Vergisi adı altında toplanması, dönemin göz ardı edilmemesi gereken uygulamaları arasında yer almıştır. Hayat pahalılığı, karaborsa, açlık ve sefalet gibi

118 *Aydın Tarihi*, Aralık 1947, Sayı No: 169, s. 11-12.

119 Aslan Tufan Yazman, “Hükümet-Tüccar ve Müstahsil Birlikte Çalışırsa Büyük Faydalar Sağlanır”, İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım 1949, s. 14.

sıkıntılarının yaşandığı II. Dünya Savaşı Dönemi şartlarında, ülke savunmasına destek temin etmede bu gelirin ne denli önemli olduğu bilinen bir gerçek haline gelmiştir.

İnönü Dönemi hükümetlerinin, tütünün standardizasyon, teşkilatlanma, satış ve koordinasyon içerisinde çalışmalarını yürütememe sorunlarıyla karşı karşıya kalarak bu sorunlara çözüm yolu aradığı bir süreçte, iç ve dış ticareti geliştirmek amacıyla çoğunluğu İstanbul ve İzmir'de olmak üzere tütün şirketlerinin teşkil edildiği bilinmektedir. Bu şirketlerin çoğunun savaş yıllarında teşkilatlanarak faaliyetini yürütmesi, Türk tütüncülüğü, ülke ekonomisi ve özel teşebbüsün geliştirilmesinde önemli bir merhale olmuştur.

Bu dönemde tütün sorunlarını dile getirerek bu sorunlara çözüm yolları bulmak amacıyla Hükümet temsilcileri, ekiciler ve tüccarın iştirakiyle zaman zaman kongre ve toplantılar da düzenlenmiştir. Bu toplantılarda devlet görevlileri, üretici ile tüccar arasında arabuluculuk rolünü üstlenip uzlaşma kültürü içerisinde anlaşmalarını sağlayarak üzerine düşen görevi yerine getirmiştir.

Netice itibariyle tütünün üretim, tohum ıslahı ve ticareti başta olmak üzere her alanda gerçekleştirilen çalışmaları sayesinde, ekim sahası, çiftçi ve köy sayılarında belirgin artışların yaşanması, dış ülkelere yapılan ihracatı da tetikleyerek milli ekonomiye katkılar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 10-42-17, Tarih: 07.09.1924.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 30-62-9, Tarih: 21.10.1928.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 1-10-33, Tarih: 26.12.1928.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 26-17-6, Tarih: 13.03.1932.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 38-51-17, Tarih: 15.07.1933.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 44-28-13, Tarih: 08.05.1934.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 182-253-7, Tarih: 14.08.1939.

_____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 42-248-7, Tarih: 25.12.1939.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 184-267-8, Tarih: 20.02.1940.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-67-9, Tarih: 07.07.1940.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 92-99-5, Tarih: 16.10.1940.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 93-105-7, Tarih: 14.11.1940.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 93-108-4, Tarih: 25.11.1940.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-2, Tarih: 17.01.1941.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-3, Tarih: 28.01.1941.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 65-436-4, Tarih: 28.03.1941.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 95-68-3, Tarih: 31.07.1941.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 97-108-12, Tarih: 13.01.1942.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 212-444-9, Tarih: 13.02.1942.

_____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 182-253-15, Tarih: 05.12.1942.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 102-65-16, Tarih: 08.09.1943.

- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 104-9-7, Tarih: 25.01.1944.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 104-16-5, Tarih: 04.03.1944.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 105-26-12, Tarih: 19.04.1944.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 106-66-19, Tarih: 28.09.1944.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 107-96-1, Tarih: 02.02.1945.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 108-46-13, Tarih: 27.07.1945.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 108-46-17, Tarih: 27.07.1945.
- _____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 123-782-1, Tarih: 03.01.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 84-530-4, Tarih: 21.03.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-164-8, Tarih: 07.06.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 78-487-3, Tarih: 12.06.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 78-487-4, Tarih: 27.06.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 182-253-25, Tarih: 20.11.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-21-4, Tarih: 13.03.1948.
- _____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 84-531-5, Tarih: 23.06.1948.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 117-56-16, Tarih: 17.08.1948.
- _____, Yer Bilgisi: 490-1-0-0/ 454-1870-5, Tarih: 29.12.1948.

II. Resmi Yayınlar

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 4, 29.05.1926, s. 816.

- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 8, 21.06.1930, s. 814-826.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 11.06.1934, s. 774-777.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 28.05.1934, s. 370.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 04.06.1937, s. 827-845.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 18, 10.06.1938, s. 795.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 20, 03.07.1939, s. 795.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 21, 18.01.1940, s. 167-175.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 21, 17.05.1940, s. 326-327.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 22, 29.05.1941, s. 311-312.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 7, C. 25, 04.06.1943, s. 523.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 7, C. 27, 26.03.1945, s. 123.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 8, C. 30, 06.07.1948, s. 711.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 8, C. 32, 23.03.1950, s. 1330.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1938 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, S. Sayısı: 181, TBMM Matbaası, Ankara, 1938, s. 77.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, İ Cetveli, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, s. 354.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 26, 74. Birleşim, 10.06.1938, s. 76-77.

- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1939 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 22.05.1939, S. Sayısı: 25, TBMM Matbaası, Ankara, 1939, s. 61, 96.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 22.05.1939, s. 236.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1939, s. 260.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1940 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, S. Sayısı: 150, TBMM Matbaası, Ankara, 1940, s. 47.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, s. 193.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1941 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, S. Sayısı: 190, TBMM Matbaası, Ankara, 1941, s. 38, 83.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, s. 286, 352.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 62. Birleşim, 25.05.1942, s. 255.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1942 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, S. Sayısı: 146, TBMM Matbaası, Ankara, 1942, s. 70.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, s. 279, 351, 355.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 26. Birleşim, 24.05.1943, s. 156.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1943 Mâlî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 7, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 24.05.1943, S. Sayısı: 47, TBMM Matbaası, Ankara, 1943, s. 124.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: Fevkalade, C. 2, 24.05.1943, s. 248.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 58. Birleşim, 22.05.1944, s. 151.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1944 Mali Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 22.05.1944, S. Sayısı: 120, TBMM Matbaası, Ankara, 1944, s. 104.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 22.05.1944, s. 283.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 58. Birleşim, 21.05.1945, s. 221-222.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1945 Yılı 7 Aylık Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 21.05.1945, s. 302.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 7, Toplantı: 3, C. 20, 12. Birleşim, 17.12.1945, s. 114.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1946 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 3, C. 20, 17.12.1945, s. 266.

- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 0, C. 1, 3. Birleşim, 14.08.1946, s. 32.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1947 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18.12.1946, S. Sayısı: 9, TBMM Basımevi, Ankara, 1946, s. 103-104.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1947 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18.12.1946, s. 269.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 23. Birleşim, 26.12.1947, s. 336.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1948 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 26.12.1947, S. Sayısı: 30, TMMM Basımevi, Ankara, 1947, s. 69.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1948 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 26.12.1947, s. 293.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, S. Sayısı: 133, TBMM, Basımevi, Ankara, 1949, s. 155-156.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, s. 312/9.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 21, Birinci Birleşim, 01.11.1949, s. 5-6.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 24, 55. Birleşim, 24.02.1950, s. 1169.

B. Resmi Gazete

Resmi Gazete, Sayı No: 406, 28 Haziran 1926.

- _____, Sayı No: 1531, 28 Haziran 1930.
- _____, Sayı No: 2714, 30 Mayıs 1934.
- _____, Sayı No: 2729, 17 Haziran 1934.
- _____, Sayı No: 3629, 12 Haziran 1937.
- _____, Sayı No: 3943, 25 Haziran 1938.
- _____, Sayı No: 4255, 11 Temmuz 1939.
- _____, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940.
- _____, Sayı No: 4519, 27 Mayıs 1940.
- _____, Sayı No: 4822, 31 Mayıs 1941.
- _____, Sayı No: 5423, 7 Haziran 1943.
- _____, Sayı No: 5973, 4 Nisan 1945.
- _____, Sayı No: 6955, 12 Temmuz 1948.
- _____, Sayı No: 7469, 29 Mart 1950.

C. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yayınları

İGM, İstatistik Yıllığı 1939-1940, Yayın No: 159, Ankara 1940, s. 212, 278.

- _____, *Küçük İstatistik Yıllığı 1940-1941*, Yayın No: 192, Ankara, 1942, s. 120.
- _____, *Küçük İstatistik Yıllığı 1941-1942*, Yayın No: 198, Ankara, 1943, s. 130.
- _____, *İstatistik Yıllığı, 1942-1943*, Yayın No: 226, Ankara, 1944, s. 167, 218.

- _____, İstatistik Yıllığı 1942-1945, Yayın No: 255, Ankara, 1946, s. 241, 373.
_____, İstatistik Yıllığı 1948, Yayın No: 285, Ankara, 1948, s. 271, 422.
_____, İstatistik Yıllığı 1949, Yayın No: 303, Ankara, 1949, s. 321.
_____, *Küçük İstatistik Yıllığı 1947-1950*, Yayın No: 330, Ankara, 1951, s. 185.
_____, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, Yayın No: 328, Ankara, 1950, s. 159, 293.
_____, İstatistik Yıllığı 1951, Yayın No: 332, Ankara, 1951, s. 245, 357, 397.
_____, İstatistik Yıllığı 1952, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 261, 431.
_____, *1959 İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 213, 252.
DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1990, Yayın No: 1472, Ankara, 1991, s. 127.
_____, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 106.
_____, İstatistik Göstergeler 1923-1998, Yayın No: 2252, Ankara, 2001, s. 222.
_____, İstatistik Göstergeler 1923-2002, Yayın No: 2790, Ankara, 2003, s. 218.
TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2005, Yayın No: 3047, Ankara, 2006, s. 223.
_____, İstatistik Göstergeler 1923-2006, Yayın No: 3114, Ankara, 2007, s. 227.

III. Süreli Yayınlar

A. Dergiler

- Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* (2018)
Gümrük ve Tekel Bakanlığı Dergisi Özel Sayısı (1983)
İktisadi Yürüyüş (1940-1949)
Mahsul Hekimi (1949)
Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2012)
Türk Ekonomisi (1946-1949)
Türk Tütünü (1947)
Tütün Eksperleri Derneği Bülteni (1998)
Ziraat Dergisi (1955)

B. Gazeteler

- Akşam* (30 Ocak 1942-9 Kasım 1943)
Anadolu (31 Ocak 1941)
Bugün (23 Ocak 1942)
Cumhuriyet (31 Ocak 1950)
Doğu (15 Aralık 1937)
Haber (27 Aralık 1940)
Hâkimiyet-i Milliye (19 Ağustos 1934)
Hakkın Sesi (8 Ocak 1936)
İkdam (23 Ocak 1939)
İzmir Postası (9 Temmuz 1934)
Kızılay (24 Kasım 1938)
Kurun (17 Ocak 1938)
Son Posta (9 Ocak 1942)
Son Telgraf (12 Şubat 1942)

Tan (24 Kasım 1939)
Tasviri Efkâr (10 Haziran 1941)
Türk Dili (28 Kasım 1934)
Türk Sözü (9-18 Ocak 1942)
Ulus (13 Aralık 1938)
Vakit (28-30 Kasım 1939)
Vatan (29 Aralık 1940)
Yeni Asır (14 Ocak 1940)
Yeni Gün (22 Ocak 1939)
Yeni Sabah (27 Ocak 1942)

IV. Kitaplar

Arar, İsmail (1968), *Hükümet Programları 1920-1965*, İstanbul: Burçak Yayınevi.
Devlet Planlama Teşkilatı (1969), *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
FAO *Türkiye Raporu* (1962), Ankara: TC Ziraat Bankası Yayınları.
Köseraif, Orhan (1938), *Türk Tütününü ve Tütüncülüğü*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya.
Ökçün, Gündüz (1997), *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, 2. Basım, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (1973), *50 Yılda Türk Sanayii*, Ankara: Mars Matbaası.
Türk Tütününü ve Tütüncülüğü (1938), Ankara: Ziraat Vekâleti, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, A Serisi, Takım 8.
Zeytinoğlu, Erol (1978), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Met/Er Matbaası.

V. Makaleler

Alp, Hayri (1945), "Tütün Piyasası Neden Düzelmiyor", *İktisadi Yürüyüş*, C. 7, S. 148, Yıl: 7, 24 Şubat, s. 4, 21.
Alpay, Nuri (1946), "Çanakkale'de Bağcılık, Şarapçılık ve Tütüncülük", *İktisadi Yürüyüş*, C. 7, S. 159, Yıl: 7, 1 Ağustos, s. 13, 23.
"Ankara'da Toplanan Tütün Kongresinin Tafsilatı", (1949), *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım, s. 2-3, 6.
"Antep'te Üzüm, Fıstık ve Tütün", (1938), *Ulus*, 13 Aralık.
Aryal, Haydar (1943), "Tütün Kongresi Hakkındaki Düşünceler", *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 95, Yıl: 4, 1 Birinci Kânun, s. 9.
Bâban, Şükrü (1943), "Tütün Kongresi Münasebetiyle: Kooperatifçiliğin Çeşitleri", *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 4/1.
Bersis, İsmail Ziya (1947), "Tütün Bankası", *Türk Tütününü*, C. 9, S. 191, Yıl: 1 Mayıs, s. 6.
Cevat, Burhan (1942), "Sigaralara Ne Oldu?", *Son Telgraf*, 12 Şubat, Sayı No: 1768.
"Cihan Piyasasında Türk Tütününü", (1942), *İktisadi Yürüyüş*, C. 6, S. 66-67, Yıl: 3, 16 Eylül, s. 16.
Coşkun, Sait (1947), "Salâha Doğru", *Türk Tütününü*, C. 9, S. 191, Yıl: 1 Mayıs, s. 12.
Derviş, Suat (1940), "Yeni Alınan İsbetli Kararlar", *Haber*, 27 Aralık, Sayı No: 3177.

- Doğan, Hamdi (2012), "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık: Akhisar Tütüncüler Bankası Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 18, Yıl: 1, s. 397-416.
- "Egede Tütün Satışları", (1942), *Yeni Sabah*, 27 Ocak, Sayı No: 1337.
- "Ekicilerin Dilekleri", (1949) İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım, s. 22.
- Ekimci, Salih Zeki (1949), "Hangi Mahsullerimizin İstihsalini Artırmalıyız", *Türk Ekonomisi*, S. 75, Yıl: 7, Eylül, s. 204-207.
- "Emet'te Kaçakçılıkla Mücadele Faaliyeti", (1934) *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ağustos, Sayı No: 4692.
- Ete, Muhlis (1949), "Tediye Muvazenesi ve Turizm", *Türk Ekonomisi*, S. 78, Yıl: 7, Aralık, s. 270-272.
- "Fransa'da Yer Almasından Sigara", (1942) *Bugün*, 23 Ocak, Sayı No: 427.
- "Fransız Tütün Rejisinin Açtığı Münakasa", (1939), *Vakit*, 28 Kasım, Sayı No: 7860.
- Gökpınar, İhsan Arif (1947), "Tütüncülüğümüzü Elbirliğiyle Kurtaralım", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 188, Yıl: 1 Şubat, s. 4.
- _____ (1947), "Tütün Bankası Etrafında", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 191, Yıl: 1 Mayıs, s. 3.
- _____ (1947), "Yapılacak İlk İş", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 198, Yıl: 1 Aralık, s. 3.
- "Gümrük ve İnhisar Vekili Suat Hayri Ürgüplü: Tütün Kongresi", (1943), İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 6, 23.
- "Gümrük ve İnhisarlar Vekili Vekâletine Ait İşler Hakkında Beyanat Verdi", (1941), *Tasvirî Efkar*, 10 Haziran, Sayı No: 4737-381.
- Güneri, Faik (1940), "İngiltere'de Türk Tütünü", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 25, Yıl: 2, 21 Birinci Kânun, s. 14.
- Hakımoğlu, Zeki (1948), "Türk Tütüncüler Birliğinin Raporu", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 200, Yıl: 9, 20 Mayıs, s. 8, 17-18.
- İleri, Mesude (1947), "Egede Tütün Tripsi", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 195, Yıl: 1 Eylül, s. 9.
- İleri, Suphi Nuri (1943), "Tütüncülüğümüzü Devletleştirebilir miyiz", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 7, 22.
- "İstanbul Sergisinde Tekel Pavyonu", (1949), İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 238-240, Yıl: 10, 31 Aralık, s. 10-11, 68- 69.
- İyriboz, Nihat (1949), "DDT Application Against Thrips Tabaci On Tobacco", *Mahsul Hekimi*, C. 2, S. 5, Yıl: Mayıs, s. 105.
- Kalaycıoğlu, Süleyman Fehmi (1942), "Ziraat Teşkilatımız", İktisadi Yürüyüş, 29 Ekim Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 5, 82-83.
- Karacık, Münir (1943), "Tütün Kanunu Hakkında Dilekler", İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 8/2, 20.
- "Karadeniz Tütün Piyasası Dün Açıldı", (1950) *Cumhuriyet*, 31 Ocak, Sayı No: 9151.
- Kavadar, İsmail M. (1949), "Bizde ve Dünyada Tütün Durumu", İktisadi Yürüyüş, C. 10, S. 236, Yıl: 10, 31 Ekim, s. 15-21.
- "Kongre Münasebetiyle Tütün Sergisi", (1943), İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 8/3-4 .
- "Kongrenin İkinci Günü", (1943) İktisadi Yürüyüş, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 10.

- “Kongreye Sunulan Tütün Raporu”, (1949), *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 217, Yıl: 10, 20 Ocak, s. 6-7.
- “Koordinasyondan Üç Yeni Karar Çıkıyor”, (1942), *Türk Sözü*, 9 Ocak, Sayı No: 5204.
- “Koordinasyon Kararları”, (1942), *Son Posta*, 9 Ocak, Sayı No: 4107.
- “Koordinasyonun Yeni Kararları”, (1942), *Türk Sözü*, 18 Ocak, Sayı No: 5212.
- Kurdakul, Necdet Salih, (1947), “Tütün Bankası mı, Kooperatif mi”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 8, S. 173, Yıl: 8, 4 Mart 1947, s. 12.
- _____ (1948), “Tütüncülüğümüz ve Kooperatifler”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 8, S. 18, Yıl: 8, 1 Temmuz 1947, s. 9, 17.
- _____ (1948), “Tütüncülüğümüz ve Kooperatif Hareketleri”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 209, Yıl: 9, 11 Ekim, s. 11, 16.
- “Muhtelif Vilayetlerden Kongreye İştirak Edenler”, (1943), *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 8/4.
- Olsen, Habil K.H. (1955), “*Hububat Müstahsili Olarak Türkiye*”, Çev. Fethi Açıl, *Ziraat Dergisi*, S.131, Yıl: 15, Mart, s. 45.
- Selcen, Ekmel Azmi (1944), “Bursa Tütünleri”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 5, S. 100-104, Yıl: 5, 1 Nisan, s. 61.
- Suvla, Refii Şükrü (1943), “Tütün İşlerimiz Hakkında Prof. Refii Şükrü Suvla Diyor ki”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 8/1.
- Taşpınar, Adnan (1942), “Tütün İşlerimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 6, S. 66-67, Yıl: 3, 16 Eylül, s. 5, 77-78.
- Tataç, Ziya (1946), “Olaylara Bakış, Gümrük ve Tekel Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, S. 33, Yıl: 4, Mart, s. 91-94.
- _____ (1949), “Olaylara Bakış, Ağustos 1949, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, S. 76, Yıl: 7, Ekim, s. 234-239.
- Taylan, M. Kemal (1947), “Akdamar Davası Etrafında”, *Türk Tütünü*, C. 9, S. 194, Yıl: 1 Ağustos, s. 7.
- “Türkiye’de Virginia Tütünü”, (1942) *İktisadi Yürüyüş*, C. 6, S. 66-67, Yıl: 3, 16 Eylül, s. 15, 72-73.
- “Türk Tütünleri Ortaklığı”, (1949), *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım, s. 15-16.
- “Türk-Yunan-Bulgar Şark Tütünleri Konferansı Şehrimizde Bugün Toplanıyor”, (1938), *Kurun*, 17 Ocak, Sayı No: 7197-1281.
- “Tütüncülüğümüz”, (1941) *Anadolu*, 31 Ocak, Sayı No: 8427.
- “Tütün İhracatı”, (1940), *Yeni Asır*, 14 Ocak, Sayı No: 10358.
- “Tütün Kaçakçılığını Kim Yapıyor”, (1937), *Doğu*, 15 Aralık, Sayı No: 11.
- “Tütün Kongresi Hakkında Gazete ve Mecmualar Neler Yazdılar: Cumhuriyet, Yeni Asır, Anadolu, Birlik”, (1943), *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 4/3,8.
- “Tütün Kongresi Hakkında Maruf Müstahsillerimizin İntibaları”, (1943), *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 8.
- “Tütün Kongresinde Konuşulan ve Karar Altına Alınan Meseleler”, (1943), *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 9.
- “Tütünlerimize Rağbet Artıyor”, (1938), *Kızılay*, 24 Kasım, Sayı No: 206.

- "Tütün Piyasası 14 İkinci Kanunda Açılacak", (1940), *Vatan*, 29 Aralık, Sayı No: 131.
- "Tütün Piyasası Pazartesi Günü Açılabilir", (1939), *Vakit*, 30 Kasım, Sayı No: 7862.
- Ulusoy, Nurettin Esat (1947), "Dünya Muvacehesince Türk Tütünleri Yetiştirme ve Satış İmkânları", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 188, Yıl: 1 Şubat, s. 3, 11.
- Ünal, Metin (1998), "Tütünün 75 Yılı", *Tütün Ekspertleri Derneği Bülteni*, S. 39, Yıl: 7, Eylül-Ekim, s. 6-7.
- Yazman, Aslan Tufan (1940), "Tütünlerimizin Vaziyeti", *İktisadi Yürüyüş*, S. 12, Yıl: 1, 1 Haziran, s. 1.
- _____ (1949), "Hükümet-Tüccar ve Müstahsil Birlikte Çalışırsa Büyük Faydalar Sağlanır", *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım, s. 1, 14.
- Yazman, Selim Cavid (1940), "İnhisarlar İdaresinin Cibali Tütün Fabrikası", *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 23, Yıl: 1, 16 İkinci Teşrin, s. 6-7, 10.
- _____ (1943), "Tütün Kongresi", *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 92, Yıl: 4, 15 Birinci Teşrin, s. 1.
- _____ (1943), "Münakaşa Edilen ve Bir Karara Raptedilmeyen Önemli Bir Konu: Tütün Kooperatifi", *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 4/2, 8.
- Yazman, Yakup Kadri (1943), "Tütün Kongresi Neticeleri", *İktisadi Yürüyüş*, C. 9, S. 93-94, Yıl: 4, 16 İkinci Teşrin, s. 4/4.
- Yener, Sedat (1947), "Tütün İstihali ve İhracatımız", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 190, Yıl: 1 Nisan, s. 6-7.
- _____ (1947), "Tütünlerin Müzayede Suretiyle Satışı", *Türk Tütünü*, C. 9, S. 195, Yıl: 1 Eylül, s. 3.
- "Yeni Kanun'un Gereçesi", (1949), *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 237, Yıl: 10, 20 Kasım, s. 12-14.
- "Yeni Ticaret Anlaşmaları", (1939), *İkdam*, 23 Ocak, Sayı No: 12.
- Yurtoğlu, Nadir (2018), "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tütün Tekeli ve Sigara Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi (1923-1950)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 17, Yıl: Ekim, s. 81-116.

VI. Tezler

- Gürdamar, Ersin (2019), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tütün Politikaları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Yılmaz, Fehmi (2005), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

VII. Dijital Kaynaklar

- <http://www.tutunekspert.org.tr/kaynaklar/manipulasyon/yaprak-tutun-manipulasyonu>, Erişim Tarihi: 01.04.2020.